

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА МУЗЕЙНО-
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Кафедра туристичного бізнесу

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**РОЗВИТОК ІСТОРИКО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В
ПЕРВОМАЙСЬКОМУ РАЙОНІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
зі спеціальності 242 Туризм
освітньо-професійної програми «Туризмознавство»
БЕЗКОРОВАЙНОЇ ІЛОНИ МИКОЛАЇВНИ

Допущено до захисту:

БОЖКО

Завідувач кафедри, доктор
культурології, доцент

ЛЮБОВ

ДМИТРІВНА

Науковий керівник:

ФОМІН МИХАЙЛО

доцент, кандидат історичних наук

ВОЛОДИМИРОВИЧ

Харків – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	
1.1 Дефінація культурно-пізнавального туризму.....	6
1.2 Історично-пізнавальна складова, як найпопулярніший напрям.....	9
1.3 Туристичні ресурси історико-пізнавального туризму.....	13
1.4 Ринок історико-пізнавального туризму.....	16
РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ	
2.1 Географія історико-пізнавального туризму у світі.....	20
2.2 Стан розвитку історико-пізнавального туризму в Україні.....	24
РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	
3.1 Аналіз ресурсної бази історико-пізнавального туризму та його стан на Харківщині.....	27
3.1.1. Садиби та паркові комплекси.....	28
3.1.2. Культові споруди.....	30
3.1.3. Фортифікаційні споруди.....	31
3.1.4. Архітектурні споруди, музеї.....	33
3.1.5. Археологічні пам'ятки.....	34
3.2 Ресурсна база Первомайського району.....	34
3.3 Розробка історико-культурного тура Харківщиною на базі Олексіївської фортеці.....	39
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зараз туристична сфера є найпопулярнішим напрямом відпочинку та розваг у світі. Кожна людина хоча би раз у своєму житті користувалася послугами сфери туризму, відвідувала музеї та екскурсії. Навіть проходячись вулицями свого міста вона, хоча і не замислюючись, проте стикалась з об'єктами туристичного інтересу. У сучасному світі будь-який об'єкт, може стати ціллю туристичного бізнесу, а з оглядом на історію та культуру нашої країни, то не використовувати ці ресурси просто неможливо. Українська історія залишила нам чимало пам'яток, які захоплюють та дивують мандрівників. Подорожуючи людина розвивається та збагачує своє знання, шукає відповіді на різні питання, вчиться розуміти історію та культуру, а також шанувати свою та інші країни.

Новітнє уявлення культури у соціальному формуванні, а також розуміння потреби заощадження культурної різноманітності, розширюють суспільству можливості культурно-пізнавального туризму, як ресурсу обласного значення. Все це впливає на розвиток області, екологію, економіку, інтернаціональні взаємини. Подібне пов'язується з тим, що в сучасному суспільстві індустрія подорожей більшою мірою, з фінансового дійства перетворюється на громадське та соціокультурне явище. Якщо розглядати культурну різноманітність України, то доцільним буде виділення дослідження впливу культурно-пізнавального туризму на формування поодинокого розвитку туристичних районів нашої країни.

Проблема визначається тим, що загальнокультурні подорожі насправді зараз вважаються однією з найбільш захоплюючих нинішніх конфігурацій дозвілля. Наша держава володіє істотним потенціалом, з оглядом на історію та культуру, але зараз, цей потенціал застосовується не в повній межі, а лише акцентується увага на всім відомих аспектах. За цією причиною сучасне положення історико-культурного туризму в Україні потребує активізації та

більш оптимального використання ресурсів, а також подальшого формування нових напрямків туристичного інтересу.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є формування нового туристичного маршруту використовуючи різні, менш популярні, історико-культурні пам'ятками регіону для формування нового бренду області. Результат роботи – скансен.

Досягнення мети ставить перед собою наступні *завдання*:

1. Дослідження поняття культурно-пізнавального туризму;
2. Виділення історико-культурного аспекту для подальшої поглибленої роботи;
3. Ознайомлення з географією історико-пізнавального туризму в світі;
4. Дослідження стану історико-культурного туризму в Україні та в конкретно обраному регіоні;
5. Аналіз ресурсної бази історико-пізнавального туризму на Харківщині;
6. Розробка історико-культурного туру Харківщиною.

Об'єкт дослідження. Об'єктом є історико-культурний туризм на рівні Харківського регіону.

Предмет дослідження. Предметом є створення нового туристичного продукту – скансену.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань час написання роботи були використані наступні методи дослідження: аналізу і синтезу, емпіричного дослідження, дедуктивний метод, порівняння, угруповання даних, загально географічні та картографічні методи, методи причинно-наслідкових зв'язків для дослідження причин виникнення проблем у процесі розвитку культурно-пізнавального туризму, методи абстракції та ідеалізації.

Проблемою дослідження раніше вже займалися такі вчені як Архіпов В., Бейдик О., Дурович А., Головка О., Кіптенко В., Кляп М., Круль Г., Кузик С., Любіцева О., Маркіна Т., Пазенок В., Петранівський В., Русавська В., Цюрупа М., Черчик Л., Шандор Ф., Яременко О. та інші. Подібна інформація активно

обговорюється й в мережі Інтернет. Подібна проблема вже раніше розглядалась мною в таких роботах: Весь світ в Україні; Історико-культурна спадщина Харківщини; Екологічний туризм на просторах; Кемпінг як перспективний та доступний заклад розміщення; Проблема надтуризму та її вирішення шляхом раціоналізації туристичного навантаження.

Наукова новизна дослідження. Нововведення відображаються у комплексній оцінці стану та можливостей історико-культурних ресурсів Харківщини, що встановлюють нові способи збільшення туристичної привабливості для ефективного застосування історико-пізнавальних ресурсів шляхом формування нового туристичного продукту. Результатом роботи повинна стати можливість організувати роботу скансену.

Структура роботи включає в себе 77 сторінок, і складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Дефінація культурно-пізнавального туризму

Індустрія подорожей почала наближатися до всесвітнього признання, як наймогутніша галузь розвитку економіки. Виникають та формуються компанії, які спеціалізуються в туристичній роботі, формується велика лінія туризму розважального, пізнавального, ділового, лікувального, спортивного, церковного та іншого характеру в яку вступають ресурси розміщення та харчування, перевозок та різноманітності часу проведення в подорожі. Є велика кількість підходів до встановлення визначення «туризм», при цьому загального розкладу відсутня.

Термін туризм від французького *tourisme* (*tour*) – об'їзд, обхід, гуляння, подорож, поїздка. Цей термін міцно вступив у всесвітню практику з другої половини ХІХ ст. У перший період так позначалося пішохідне пересування де ціллю ставилась звичайна прогулянка, але в ХХ ст. цьому поняттю було надано універсальності, включаючи в нього динаміку визначень всіляких пересувань особи з метою розваг, рекреації, вивчення чогось нового [28, с. 3]. В офіційних паперах, а саме у Законі України «Про туризм», надається подібне тлумачення: «Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [20].

Обґрунтовуючи висловлене слід зазначити, що встановлення поняття туризму істотно залежить від тенденцій вивчення, згідно яким чітко з'являються соціокультурні, фінансово-економічні і в тому числі і природоохоронні, тобто екологічні, умови. Їх професійне осмислення та об'єднання в одну сферу прискорить встановлення туризму до його конкретного трактування.

На думку дослідника туризму Кузика С. П.: «Індустрія подорожей – це вагома область діяльності, що знаходить відображення в самостійній

організації вільного часу і пов'язується з безперешкодним відвідуванням пам'яток, які перебувають за межами своєї зони проживання» [28, с. 4]. «Терміном аж до року з ціллю задоволення фізіологічних, психологічних, соціальних, пізнавальних, рекреаційних, а також інших потреб без заподіяння шкоди навколишньому світу у місці перебування», продовжує автор [28, с. 4].

Сьогоднішню індустрію подорожей можна назвати не тільки одним з головних елементів поповнення бюджету регіону, а й масовим явищем формування та просунення внутрішньої культури. Дане пов'язане з тим, що в сучасному суспільстві туристична сфера більше не ставить на меті фінансову вигоду, а починає перетворюватися на соціокультурне явище.

Прихильники соціокультурного підходу вивчення туризму сформували твердження: «Індустрія подорожей – тип рекреації, пов'язаний з виїздом з-за кордон для пошуку спокою та відновлення працездатності людини шляхом об'єднання ресурсів» [33]. Це особлива форма споживання туристичних ресурсів, таких як оздоровчі, пізнавальні, спортивні, розважальні та культурні, а також простору.

Розкриття культурного туризму вперше доцільно було сформульовано на міжнародному рівні та використано в період Всесвітньої конференції з культурної політики у 1982 році [44]. Головні папери в області культурної спадщини просували дві інтернаціональні компанії – Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць, надалі МРОПІМ, а також ЮНЕСКО. ЮНЕСКО аналізує культурно-пізнавальний туризм з ракурсу його відмінності від інших типів туризму, який «бере до уваги та концентрується на культурі інших народів» [29].

У Хартії про культурний туризм згідно МРОПІМ, культурні подорожі обумовлюються моделлю туризму, головною мішенню якого, крім інших спільних цілей різновидів туризму, вважається також й відкриття пам'яток та об'єктів культури. За МРОПІМ визначається, що «культурна індустрія – це невеликий сектор ринку послуг, що стабільно санкціонує, освітньо-пізнавального і нерідко вишуканого характеру, приурочений до популяризації

та пояснення культурної ідеї» [64, с. 3]. У нинішніх обставинах формування різних сфер інфраструктури, не дивно, що з появою та глобалізацією численних видів туризму, культурно-пізнавальний туризм отримав власну значимість [64, с. 2].

Внаслідок великої кількості умов, культурно-пізнавальний туризм почав ставити на меті зацікавлення та пробудження інтересу населення та міжнародних організацій до питань збереження культурної спадщини, етнічних культур та своєрідності культурного різноманіття. Але крім сфери взаємодії туризму та культури, він розглядає і питання туризму та міжкультурного спілкування.

Численні інтернаціональні компанії зосереджуються на культурній сфері. Це визначається входженням міжнародної культури у період глобалізації, небезпекою зрівнювання, неповної зміни або абсолютного зникнення світових культур. Також не можна забувати й про підвищення кількості природних катаклізмів та аварій на технологічних об'єктах, війни і терористичні акти, які можуть послужити причиною ліквідації культурної спадщини [31]. Отже, місією культурної складової даного виду туризму, можна вважати згуртування людей, навчання поваги та толерантності, взаємопорозуміння на тлі суспільних цінностей туризму.

Пізнавальна складова цього виду туризму має на меті туристські подорожі, що сприяють задоволеності допитливості та сприяють досягненню пізнавальних інтересів. Це досягається шляхом відвідання та ознайомлення з культурними, історичними або природними визначними пам'ятками [14].

Пізнавальна індустрія подорожей у туристичному вченні розділяється в численні різновиди у зв'язку з безпосередністю завдань, що ставить перед собою певний мандрівник. До типів безпосередньо пізнавального туризму належать:

- 1) міські подорожі (знайомство з містом, як з предметом туризму).

- 2) етнографічний туризм (знайомство з культурою та традиціями, загальнонародними ремеслами, способом існування жителів конкретної місцевості).
- 3) історичні подорожі (знайомство з зонами історичних подій конкретної місцевості, персонами, які об'єднані з деякими історичними подіями та місцями, що представляли значення своїм існуванням в події конкретного району) [18].

Узагальнивши проаналізовані встановлення можна створити точне трактування поняття культурно-пізнавальний туризм. Це тимчасове пересування індивідів за кордон їх країн, що обумовлюється зацікавленістю у відвідуванні культурних монументів, беручи до уваги історичні події та місця, музеї, художні галереї, музичні та драматичні театри, концертні майданчики. А також інші предмети туристичного зацікавленості, які відображають історичні надбання, сучасні творчі та художні процеси, класичні, традиційні цінності, різновиди робіт жителів, а також щоденний образ їх існування, побуту.

Подібний вид туризму обирає своєю ціллю вилучення нової інформації та навичок для задоволення культурних потреб шляхом ознайомлення з ресурсами місця тимчасового перебування [57].

1.2 Історично-пізнавальна складова, як найпопулярніший напрям

Відповідно ст. 4 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 року», у взаємозв'язку з категоріями осіб, які виконують туристичні поїздки, їх мети, предметів, що застосовуються або відвідуються, чи інших властивостей є різноманітні різновиди туризму, з яких можна виділити культурно-пізнавальний [19]. Історично-пізнавальний туризм, як складова культурно-пізнавального, для ряду держав є найбільш

популярною формою використання ресурсів для задоволення туристичних потреб у пізнанні світу.

Історично-пізнавальний туризм – це комплексне використання предметів матеріальної та нематеріальної культури, що історично були закріплені в конкретній місцевості, які відображають її індивідуальність. Також ці предмети вважаються аргументом для здійснення поїздки, що вміють догодити необхідності у формуванні емоційних та розумових сил особи [24]. Історично-пізнавальний туризм знаходить своє відображення в екскурсійному туризмі, адже його ціллю є відвідання та знайомство з історичною та культурною спадщиною. Цей вид індустрії подорожей вважається одним з найбільш поширених та найдавніших різновидів туристичних мандрівок.

Численні інтернаціональні компанії зосереджують свою діяльність в «пізнавальному» напрямку туризму, що відображається у розробці концепцій, планів, конгресів, конференцій, декларацій, конвенцій. Робота у цих напрямках визначена входженням у період глобалізації, небезпекою нівелювання, неповного змінення або зникнення культур та пам'яток, виникнення природних та техногенних аварій, воєн, терорів, які можуть послужити причиною ліквідації культурної спадщини [30]. Згідно вищесказаному, ціллю історико-культурного туризму вважається згуртування людей, навчання їх поваги, ліберальності, взаємопорозуміння на ґрунті історико-пізнавальних цінностей туризму.

До тенденцій історично-пізнавального туризму, що активно розвиваються в туристичній сфері, належать:

- історико-археологічні подорожі (візит на територію, що пов'язується з археологією та розкопками).
- архітектурно-історичні подорожі (візит на території, що пов'язують з історичними ситуаціями та історичним спадком), що обумовлюється відвіданням садиб, палацово-паркових ансамблів, архітектурних комплексів, історичних споруд та історичних міст [61].

Архітектурно-історичні подорожі включають в себе, як зрозуміло з назви, архітектурні пам'ятники. Вони належать до важких інформаційних історичних носіїв, які зберігають у собі різні аспекти людського надбання у сфері матеріально-духовних цінностей.

Зведення та існування архітектурних пам'яток постійно пов'язувалось з конкретними історичними подіями, внутрішніми процесами, з духовними та фактичними потребами спільноти або певних груп людей, конкретних персон [21]. Архітектурні пам'ятники несуть в собі значиму інформацію історико-краєзнавчого та цивілізованого характеру, вважається базисним елементом згідно подій в державі, містах, церквах, шляхетських маєтках та інше.

Пам'ятники архітектури систематизують за різними показниками. Згідно призначенню вони поділяються на житлові, релігійні, захисні та похоронні споруди. Найчастіше таким спорудам була властива універсальність призначення, але тільки встановивши головне призначення можна цілком вивчити історичну важливу, що несе в собі туристичну цінність. Архітектурні пам'ятники, так само як інші категорії джерел, потрібно ділити відповідно й до періоду та місця виникнення, за технікою їх формування та матеріалами створення тощо [21].

Формування тенденцій розвитку та підтримка архітектурної спадщини може бути розглянута як продуктивний метод просування туризму з підтримкою раціонального використання архітектурної спадщини. Це можна використовувати для посилення економіки регіонів та стимулювання фінансового збільшення прибутків від туристичної сфери [8]. Зараз це найпопулярніший напрям розвитку туристичної сфери. Територія всієї України має велику історично-архітектурну ресурсну базу, що пов'язується з різноманітними культурами, стилями та історичними відрізками часу.

Архітектурні пам'ятки мегаполісу можуть стати ресурсами для ефективного брендингу міста або території, та у поєднанні з туристичними соціокультурними практиками дадуть можливість створити нові стратегії формування туристичних напрямів. Крім цього, нинішній стан архітектурно-

історичних ресурсів має істотні шанси трансформувати міста в туристичну популярну дестинацію шляхом збільшення загальнокультурних можливостей регіону [8].

Історико-археологічні ресурси також являються популярними напрямками в туристичній сфері. У туристичних маршрутах інтерес мандрівників все частіше, без винятку, притягують монументи давніх історичних подій та життя людей, а саме первинна археологія.

Історико-археологічні туристичні ресурси можна умовно поділити на:

- нерухомі (зони первісних стоянок, кургани, поховання та інше).
- мобільні (знаряддя для роботи, об'єкти побуту, прикраси та інше), що були виявлені в період розкопок [1].

Останні зберігаються у музеях, поповнюючи музейні експозиції. Отже, хоча би раз, але кожна людина стикалася з археологічним туризмом відвідуючи музеї, зараз це найпопулярніше туристичне проведення часу – кожен відомий туристичний маршрут або самостійна подорож мандрівника обов'язково включає в себе відвідання музею.

Сучасна популярність історико-пізнавального туризму обумовлюється не тільки тим, що туристичні агенції намагаються мобілізувати всі доступні ресурси задля збільшення прибутку, а головним чином тим, що сучасні люди потребують свого емоційного та інтелектуального розвитку і такий вид туризмі підходить краще всього. Він дозволяє мандрівникові вивчати та запам'ятовувати нові факти про свою країну, дає змогу зблизитись з іншими країнами, і, якимсь чином, навчає майбутньому. Об'єднання історичних монументів у текстуру пізнавального туризму протікає згідно тенденції застосування історичних предметів, що несуть в собі значимість, шляхом включення екскурсійної складової до туристичного маршруту.

Історико-пізнавальна індустрія подорожей несе в собі значну туристичну привабливість, що обумовлюється сукупністю умов культури та подій. Вона вважається більш інтенсивно розвинутою складовою атрактивності туристичної дестинації. Історико-пізнавальна складова

індустрії подорожей, спільно з іншими умовами, представляє дуже важливу роль в формуванні індустрії туризму країни, її частина становить приблизно 36%, по спеціалізованій направленості та 14% – поточного відвідування за час інших турів, від усіх популярних туристичних напрямів.

1.3 Туристичні ресурси історико-пізнавального туризму

Дослідження туристичних ресурсів має націленість на пізнання ресурсної спроможності регіону. Воно дає можливість не тільки володіти ресурсами, але також формувати численні та неповторні турпоїздки, ґрунтуючись на наявних матеріальних та нематеріальних засобах. Предметом дослідження прийнято вважати ресурсно-туристський можливості, але об'єктом – туристичні кошти. До туристичних ресурсів можливо зарахувати все, без винятку, для можливого задоволення потреб мандрівників, та впливу на фінансову забезпеченість регіону, його розвиток [50].

Історико-пізнавальні рекреаційно-туристські можливості мають всі шанси бути мобілізовані для рекреації, з метою розваг, освіти та туризму. Їх оцінюють як вміння навколишньої сфери сприяти розвагам, ознайомленню з культурою, задовольняючи потреби особи у саморозвитку. Як говорить Пазенюк В. С у своїй монографії: «Зосередження можливих рекреаційно-туристичних ресурсів, в конкретній місцевості, здатне встановлювати її кваліфікацію, сприяти розвитку територіальних рекреаційних концепцій» [37, с. 74].

Історико-пізнавальні туристичні поїздки включають в себе ознайомлення з історико-культурними, археологічними та монументами будівельної творчості, візити музеїв, галерей та інших предметів історії.

Для формування тур привабливості історико-пізнавальний туризм повинен включати певні аспекти, що відображені у табл.1:

Вид	Зміст	Рівні рекреаційної діяльності	Тип мотивів
Туризм мистецтв	Твори скульптурного мистецтва.	Спеціальний.	Пізнавальна потреба, потреба знань, потреба задоволень і милування.
Історичний туризм	Пам'ятники людського побуту та соціально-економічної культури; стародавні міста, руїни стародавніх міст; пам'ятники військової культури (фортеці, оборонні стіни і вали, місця битв і боїв тощо).	Спеціальний.	Пізнавальна потреба, потреба знань, потреба задоволень і милування.
Туризм архітектурної культури	Архітектурно-палацові ансамблі, культові споруди, храми; малі архітектурні форми (будівлі, вежі, арки, зали, мавзолеї, меморіальні печери, обеліски); гідротехнічні споруди (греблі, канали); портово-промислова	Спеціальний.	Пізнавальна потреба, потреба знань, потреба задоволень і милування.

	архітектура; рекреаційна архітектура.		
Туризм міського середовища та культури	Міське середовище і міська культура; панорами міст; ландшафтно-планувальна організація і забудова міст.	Основний, підвищений.	Пізнавальна потреба, потреба знань, потреба задоволень і милування; туга за рідним місцям, знайомство з людьми, віра.
Музейний туризм	Музеї, виставки, історико-культурні заходи та презентації.	Спеціальний.	Пізнавальна потреба, знань, потреба задоволень і милування.

Таблиця 1. Зміст історико-пізнавального туризму [складено за матеріалами 12].

Як надається в багатьох джерелах інформації, наша держава має велику кількість ресурсів історико-пізнавального напрямлення. Згідно державному обліку в Україні розташовується понад 130 тис. монументів. «57206 археологічних (418 державного значення), 51364 історичних (147 державного значення), 16293 архітектурних, садово-паркових (3541 державного значення), 5926 монументального мистецтва (45 державного значення)» [53]. Станом на сьогодні діє 61 історико-культурних заказників, 13 з яких мають статус державних. Також багато з них знаходяться у Переліку світової спадщини організації ЮНЕСКО [53].

Історичні пам'ятки ніяк не тільки вважаються головними зонами діяльності туристичних організацій, однак також називаються інтересними напрямками для численних мандрівників. Будь-яка держава або будь-яке селище має свої списки історико-культурної спадщини та творчості, що вкрай різноманітні. Мегаполіси як зони зосередження культури, так само як і економіки та політичної діяльності, використовують свої історичні частини для розвитку туристичної атракції.

Музеї та зони експозицій історико-культурної спадщини вони використовують досить активно. А також розвивають інфраструктуру для приваблення мандрівників.

1.4 Ринок історико-пізнавального туризму

Історико-пізнавальні подорожі представляють собою важливу роль в створенні та формуванні туристичних населених пунктів. У територіальних рекреаційних концепціях – ТРС підсистеми історичних ансамблів вважаються ядрами їх туристичної привабливості [41]. Зазвичай подорожі з історико-пізнавальною функцією представляють найбільш важливу роль в формуванні туристичних осередків. Зони збереження монументів подій, а також культури, формують туристичні регіони шляхом поширення серед мандрівників історії про край. Також вони сприяють розвитку організацій, що можуть надавати, за необхідністю, супутні послуги, наприклад розміщення чи харчування – тобто покращують інфраструктуру.

Аналіз ринкового досвіду туризму в безлічі країн світу показує, що історико-культурний туризм може бути схарактеризований як туризм, що створює попит та приваблює туристичні кошти для отримання істотних прибутків. У нашій країні прибуток з туризму у 2018 році, за даними Державної Статистики України, склав 7,3 млрд. дол., 76% з них з метою дозвілля та відпочинку, що містить у собі – історико-культурний туризм [28].

Подібна інформація показує його значимість в економіці України. Хоча багато дослідників туризму вважають історичні події та різноманітні монументи значущими, проте для уваги на туристичних маршрутах зараз вони не є обов'язковими. Зі сторони поглиблення в історію, а не тільки моментного огляду, вони являються умовою розвитку національної самосвідомості спільноти та обізнаності інших народів. Проте, як видно, зараз історико-пізнавальні пам'ятки майже ніяк не оцінені, велика їх частина ніяк не запроваджується у туристичні маршрути, що призводить до їх вузького застосування [28].

З метою дослідження стану та динаміки розвитку ринку історико-пізнавального туризму потрібно ознайомитись з інформацією Державної статистики туризму. Вона показує, що все більше людей цікавляться українським туристичним ринком з метою дозвілля. Чи мала кількість туристичних підприємств надають свої послуги у цій сфері, їх кількість записується в документах Державної статистики туризму, у табл. 2. А зараз на туристичному ринку самими відомими туристичними компаніями, що надають послуги у історико-пізнавальному туризмі, є Аккорд-тур, Join UP, Anex Tour, TEZ Tour, TPG, Coral Travel, TUI Ukraine, Pegas Touristik, Mouzenidis Travel [55].

	2018						
	Юридичні особи				Фізичні особи-підприємці		
	усього	у тому числі			усього	у тому числі	
		туроператори	тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність		тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Україна	1833	529	1243	61	2460	2322	138
Вінницька	25	7	18	–	62	60	2
Волинська	19	3	12	4	55	51	4
Дніпропетровська	119	12	107	–	297	297	–

Донецька	31	6	25	–	62	61	1
Житомирська	16	3	11	2	47	44	3
Закарпатська	28	14	14	–	63	61	2
Запорізька	62	4	58	–	126	116	10
Івано-Франківська	34	10	23	1	94	85	9
Київська	45	6	35	4	172	167	5
Кіровоградська	12	–	13	–	41	37	4
Луганська	8	–	8	–	21	20	1
Львівська	142	58	72	12	200	161	39
Миколаївська	18	3	15	–	69	66	3
Одеська	135	17	111	7	135	212	14
Полтавська	15	–	14	1	140	133	7
Рівненська	27	1	23	3	66	64	2
Сумська	18	3	15	–	61	61	–
Тернопільська	20	7	10	3	43	41	2
Харківська	83	4	79	–	183	175	8
Херсонська	16	1	11	4	64	60	4
Хмельницька	25	1	20	4	64	58	6
Черкаська	27	7	19	1	74	72	2
Чернівецька	39	9	30	–	38	37	1
Чернігівська	12	1	11	–	46	46	–
м.Київ	856	352	489	15	237	228	9

Таблиця 2. Кількість суб'єктів туристичної діяльності за регіонами у 2018р.

[складено за матеріалами 16].

Згідно статистичним даним Держаної служби статистики України у 2018 році нашою країною подорожувало 1 606 285 млн. осіб [16]. З них 95 848 тис. осіб здійснювали внутрішні подорожі, а 31 126 тис. туристів – іноземці. З цих же статистичних даних можна виділити туристів, що здійснювали подорожі з ціллю дозвілля – це 1 535 356 млн. осіб [16]. Аналізуючи попередні тенденції, можна зробити висновок, що згідно з попередніми роками відвідуваність та інтерес до країни падає.

Ринок історико-пізнавального туризму активно розвивається на Західній Україні. Вона вважається вельми привабливим туристичним кінцем, так як має

багато історико-культурних монументів. Більша частина туристичних компаній, що мають в своєму арсеналі подорожі такого типу, пропонують різноманітні різновиди саме таких турів, до Західної України, для різних категорій населення. І з кожним роком їх з'являється все більше та конкурентна боротьба становиться жорсткішою. З такої причини будь-яка компанія зобов'язана ретельно простежувати своїх конкурентів, спостерігати за їх роботою, новітніми досягненнями або невдачами, пропонувати відмінності та намагатись створювати щось нове.

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ

2.1 Географія історико-пізнавального туризму у світі

Головне у вивченні особливостей політики туристичної діяльності іноземних держав стосується формування історико-пізнавального туризму [10] – вивчення вдалих та невдалих тенденцій у формуванні галузі в Європі [62]. А також вивчення повної інформації про туристичні ресурси світу та відповідь на питання яке місце історико-культурний пізнавальний туризм займає там [51].

У конференції ВТО «Tourism 2020 Vision», що проходила в Лісабоні були проголошені 5 багатообіцяючих туристичних течій 21 століття. Один з них це культурно-пізнавальна індустрія подорожей [43]. Максимальна кількість мандрівників, що виїжджали з пізнавальними цілями, простежуються у Європу, Азію та на Близький Схід. Для таких напрямів зазвичай формують екскурсії з відвідуванням пам'ятників історії та культури [43].

Туристичні досягнення безлічі країн Європейського Співтовариства говорять про те, що історико-культурний пізнавальний туризм може характеризуватися, як туризм активного попиту на ресурси для отримання максимального прибутку. Згідно з офіційними відомостями статистики, подібні прибутки найбільші у Китаї, Сполучених Штатах Америки, в Іспанії, у Франції, в Німеччині, в Італії, в Англії та Австрії (див. додаток А). Всі пам'ятки та ресурси у вищезазначених державах знаходяться під охороною, добре впорядковуються, а також регулярно реставруються – через це вони залишаються привабливими для туристичного споживання. Згідно з аналізами ВТО частина історико-пізнавального туризму у 2020 році може скласти 25% від обсягу всього всесвітнього туризму. У європейському світі спостерігається тенденція на збільшення потреб в загальнокультурній індустрії подорожей

[14]. Після конференції ВТО «Tourism 2020 Vision» було складено прогноз найбільш популярних туристичних напрямків до 2020 року, що наведені у табл. 3.

Країна	Кількість туристичних прибуттів, млн.	Частка на світовому туристичному ринку, %	Динаміка зростання 2000-2020 рр., %
Китай	137,1	8,6	8,0
США	102,4	6,4	3,5
Франція	93,3	5,8	1,8
Іспанія	71,0	4,4	2,4
Гонконг	59,3	3,7	7,3
Італія	52,9	3,3	2,2
Великобританія	52,8	3,3	3,0
Мексика	48,9	3,1	3,6
Росія	47,1	2,9	6,7
Чеська Республіка	44,0	2,7	4,0
Всього	708,8	44,2	-

Таблиця 3. Прогноз найбільш популярних туристичних напрямків до 2020 р.

[складено за матеріалами 43].

Слід підкреслити, те що для подорожей може підійти будь-яка країна, містечко, селище чи село, в якій можна розвинути туризм. Наприклад прикладом вдосконалення індустрії можна також назвати Перу, ОАЕ, Сінгапур, Кенія, Таїланд, Бразилія, Єгипет і Хорватія [36]. Навіть приїхавши у віддалене малонаселене містечко, десь на задвірках, можна помітити незвичайність старих будівель, поговорити з представниками громади, з'ясувати тутешні байки. Будь-який куточок землі зберігає історію, проте є

зони, в яких зосередження пам'яток та об'єктів інтересу величезна – сюди мандрівники приїжджають частіше та із задоволенням [36].

Значимість історико-пізнавального туризму у цьому, що хтось завжди буде хотіти ознайомлюватися з історією свого оточення, розглядати старовинні споруди, зони баталій, вражаючі замки та розкішні палаци. Турист із задоволенням відправляється до вітчизни Пушкіна чи іншої відомої, та цікавої йому, людини, відвідає міста значимих історичних подій [36]. Культурно-історичне надбання стає популярним через зростаючий до нього постійний інтерес. В світі можна виділити багато історичних пам'ятників, які складають собою інтерес історико-пізнавальної індустрії подорожей, як уже наголошувалось, виділяються Європа, Америка, Азія – багаті подібними ресурсами.

Поодинокі предмети дійшли до нас такими, якими були побудовані, інші – втратили первісний вигляд, але всі вони, без винятку, формують справжню зацікавленість у туриста [36]. Отже куди поїхати, аби побачити ці об'єкти світу? Фаворитами у географії історико-пізнавального туризму, згідно думки мандрівників, що можна вивести зі статистики відвідуваності, стали:

- *Франція*. Об'єкти колонізації, експансії, монаршої епохи і старовинні палаци, відмінно збереглися на берегах Сени та інших річок, а також Лувр – це пам'ятки, які охоче відвідують іноземці.
- *США*. Хоча історичні об'єкти туризму в цій країні не можуть похвалитися тисячолітньою історією, тут теж є багато всього цікавого. Долина Смерті Рашмор, статуя Свободи, «Алея Слави» у Голлівуді – для поїздки знадобиться не один день.
- *Китай*. Приваблива і сама східна культура, і той факт, що Китай ще тисячі років тому був передовою державою. Тут можна побачити Заборонене місто, Теракотову армію, Велику Китайську стіну, Шаолінь, храм Неба і багато іншого.
- *Італія*. Колиска мистецтва та історії, де прекрасний туризм не тільки в центрі, але і в малих історичних містах. Знаменита Верона, Пізанська

вежа, Везувій, Колізей, Помпеї, Венеція – тут сподобається романтику і прагматику.

- *Греція.* Теж відрізняється багатством історії, кожен острів тут зберігає спогади. Туристи вважають за краще відвідати Крит, храм Зевса в Олімпії, Санторін, Родос, театр Діоніса і Акрополь. Втім, місьць з багатовіковою історією тут значно більше.
- *Іспанія.* Викликає непідробний інтерес через численні пам'ятники архітектури. Тут знаходиться палац Тибидабо, храм Святого Сімейства, Монсеррат, місто Мистецтв. Дітям особливо подобається порт Аventura, дорослим парк Гуель.
- *Німеччина.* Притягує масивними спорудами, колоритною архітектурою і сучасними музеями. Мандрівники охоче відвідують музей БМВ, дивляться на Рейхстаг, Кельнський собор, численні замки Середніх століть. Природних і етнічних об'єктів тут теж чимало.
- *Туреччина.* Пам'ятки тут відрізняються особливим колоритом, а місцеве населення – східною гостинністю. У Туреччині вдасться побачити Трою, Блакитну мечеть, собор Святої Софії, Ефес. Та й сам Стамбул – справжній пам'ятник історії, де можна гуляти по вузьких вуличках.
- *Індія.* Славиться багатою історією і унікальною культурною спадщиною, яка дійшла до нас в незайманому вигляді. В Індії можна відвідати Тадж-Махал, храм Лотоса і Сонця, Еллору, Агра, Памір і Перлову мечеть.
- *Великобританія.* Тут туристи охоче їдуть в Стоунхендж, до озера Лох-Несс, вежі Біг-Бен, дорозі Гігантів і Тауерського мосту.

Проте, сучасних пам'яток та музеїв в цих країнах також дуже велика кількість. Однак пам'ятники, що входять до списку ЮНЕСКО, предмети культурної та історичної спадщини можливо відшукати майже в кожній державі [54]. Цікаві місця та визначні пам'ятки ніяк не дарма охороняються, а для того щоб через роки мандрівники мали можливість отримувати задоволення з їх споглядання, так само як отримують його в даний час.

2.2 Стан розвитку історико-пізнавального туризму в Україні

Вигідне розміщення України, між Великою Європою та Євразійським районом, також істотні масштаби територій (лідер в Європі) та велика кількість жителів (поступається Німеччині, Франції, Англії, Італії). Все це призвело до непростой хроніки історичного розвитку нинішньої самостійної країни [25]. Україна піддавалась впливу різних європейських держав – західних, східних та південних векторів геополітичного розвитку, а звідси й поява деяких неповторних історико-культурних регіонів.

Принципово склалося, що максимальну цікавість соціуму викликають пам'ятки містобудування та архітектури, та також сформовані на їх базі історико-культурні заповідники. Історико-культурне надбання держави передбачає собою комплекс абсолютно всіх матеріальних та не матеріальних досягнень народів та їх ставлення до подібних цінностей, що вважається ознакою освіченості суспільства [25]. Воно значно впливає на подальше формування та можливості країни.

Україна має значні ресурси для ефективного формування розвитку туристичної індустрії. По-перше, природно-кліматичні, значні історико-культурні, а також національно-етнографічні, величезна кількість незайнятих земель, що можна використовувати для туризму та розваг. По-друге, більш ніж 125 тис. пам'ятників архітектури та містобудування. По-третє, більше ста музеїв, де зберігаються археологічні знахідки, що підтверджують давню та самобутню культуру слов'ян. При правильній організації цих ресурсів вони стануть базою для ефективного та конкурентоспроможного продукту на внутрішньому та міжнародному туристичному ринку.

З метою рівномірного розвитку історико-культурного пізнавального туризму в Україні активно розвивається пам'яткоохоронна сфера [25]. Відповідно цьому, для відповідального вирішення питань стосовно збереження історико-культурних цінностей держави ведеться збір даних та дослідження загруженості існуючих ресурсів [25]. Дотепер у Україні під

охороною країни перебувають приблизно 140 000 монументів та пам'яток історії та культури:

- більш ніж 64 000 пам'ятки археології (418 національного значення, лише 54 використовуються як туристичні об'єкти) [9].
- приблизно 54 000 монументів історії (з 147 – з туристичними цілями використовують 98) [9].
- понад 7 000 пам'яток монументального мистецтва (з 45 пам'ятників національного значення, активно використовують 28) [9].
- приблизно 15 600 пам'яток містобудування і архітектури (з 61 історико-культурних пам'яток, з туристичними цілями використовують тільки зі списку ЮНЕСКО: «Софійський собор з архітектурним ансамблем, Києво-Печерська лавра в м. Київ, історичний центр м. Львів») [9].

Виділяють такі регіони історико-пізнавального туризму в Україні:

- Галичина;
- Волинь;
- Північна Буковина;
- Закарпаття;
- Західне Поділля;
- Середнє Придніпров'я;
- Дніпровське Полісся;
- Північно-Східна Україна;
- Нижнє Придніпров'я;
- Донбас;
- Українське Причорномор'я;
- Крим.

Ці туристичні регіони мають велику кількість історико-архітектурних ресурсів, їх кількість описано в табл. 4.

Назва регіону	Кількість пам'яток
Карпатський	5908 пам'яток містобудування і архітектури, тобто понад третина всіх пам'яток цього виду, що перебувають під охороною держави в Україні; 6 заповідників та 4 музеї, пов'язані з комплексами історико-архітектурної спадщини.
Волинсько-Тернопільський	2326 пам'яток містобудування і архітектури, 7 заповідників і 1 музей на базі комплексу архітектурно-містобудівної спадщини.
Житомирсько-Вінницький	721 пам'ятка містобудування і архітектури: жодного заповідника.
Київський	1820 пам'яток містобудування і архітектури; 21 заповідник та заповідний комплекс.
Харківський	1325 пам'яток містобудування і архітектури; 5 заповідників.
Дніпровсько-Донецький	760 пам'яток містобудування і архітектури; 4 заповідника.
Південний	2804 пам'ятки містобудування і архітектури; 6 заповідників.

Таблиця 4. Геопросторова організація історико-культурних туристичних ресурсів України [складено за матеріалами 13, с. 3].

РОЗДІЛ ІІІ. КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Наявність ресурсної бази історико-пізнавального туризму та його стан на Харківщині

Харківська область територіально розміщена на сході України. «Вона межує з Луганською, Донецькою, Дніпропетровською, Полтавською, Сумською областями України та з Белгородською областю Росії» [58]. «Площа території складає 31,4 тис. км², що дає змогу проживати 2 699 846 осіб, з яких частка міського населення складає 2 208 029 осіб, сільського – 552 919» [58].

Харківський туристичний регіон має істотні історико-пізнавальні можливості. У держреєстр національно-культурного надбання внесені пам'ятники архітектури, археології, історичних подій та монументного мистецтва, загальна кількість яких складає 2535 одиниць, що становить близько 5% від історико-культурного потенціалу України. Все це, звісно приваблює значний туристичний потік до Харківської області (див. додаток Б)

Під охороною країни в області знаходяться (див. додатки В, Г):

- 653 монумента, з яких 73 мають державне значення.
- приблизно 300 нових пам'яток архітектури.
- у Список історичних населених пунктів і містечок вступили: Балаклія, Богодухів, Валки, Вовчанськ, Зміїв, Золочів, Ізюм, Кегичівка, Красноград, Краснокутськ, Куп'янськ, Люботин, Мерефа, Харків, Чугуїв, Шарівка [13, с. 9].

В області є місця, пам'ятники, музеї, пов'язані з подіями, справами та подвигами династій та персоналій, таких як:

- рід Харитоненків – промисловці, меценати, цукрозаводчики.
- Шидловські (Шилови) – слобожанський козацький шляхетський старшинський і дворянський рід Російської імперії.
- філософа Г. Сковороди.

- художника І. Рєпіна.
- біолога І. Мечникова.
- вчений, винахідник, громадський діяч. Засновник Харківського університету (1805) – В. Н. Каразін.
- мовознавців О. Потебні, Ю. Шевельова.
- історика Д. Багалія.
- письменників Г. Квітки-Основ'яненка, А. Аверченка.
- педагога А. Макаренка.
- поета, письменника, літературознавця Петра Шатуна (Голубенка).
- громадського, політичного і церковного діяча, члена Української Центральної Ради – Плевако Петра Антоновича.
- члена Української Центральної Ради – Білецького Спиридона Максимовича та багато інших [58].

3.1.1. Садиби та паркові комплекси

Старий Мерчик. Там стоїть старий маєток – житло Шидловських у Мерчику, зараз це напіврозвалений замок-пам'ятка державного значення, сконструйований особисто Растреллі в стилі раннього класицизму. «Маєток було побудовано в кінці XVIII століття, в 1776-1778 рр., і на той момент він був центром світського життя. Тут, що так характерно для того історичного періоду, проходили популярні на той момент розваги – бали, вечери і світські раути» [48].

Шарівка. Палацово-парковий комплекс на 43 га, також вважається пам'ятником архітектури та садово-паркового мистецтва. Маєток 1836 року романо-готичного архітектурного стилю. Всією, чи малою, територією розкинулись приблизно двісті різновидів дерев та чагарників, 150 з яких вважаються рідкісними. Наразі ведуться роботи з реконструкції комплексу. А

в перспективі на базі Шарівського палацу планується створення Міжнародного центру культури та мистецтв [32].

Наталіївка. Маєток захоплює 48 га. Руїни замку у стилі альпійського шале, напіврозвалений різьблений дерев'яний чайний будинок, фрагменти іподрому, водонапірна (дракняча) вежа, ворота прикрашені барельєфами. А також Спасо-Преображенський храм – все, що на сьогодні залишилось на території садиби [38].

Садиба Гієвка або Святополк-Мирських. Садибу у Люботині почали будувати 1802 року й завершили приблизно в 1852 році. Це палац у романтичному стилі – комплекс із храму, мисливського будиночка і флігеля, що оранжереєю, яка незабаром стала картинною галереєю, поєднувався з головною будівлею палацу [45]. Окрім головної будівлі, на сьогодні не зруйнованими лишились флігель і частина мисливської оселі, всі споруди в не задовільному стані.

Садиба Щербиніних. В центрі селища Бабаї стоїть садиба, яка була побудована приблизно в 70-ті - 80-ті роки XVIII століття. Сьогодні вона напівзруйнована, а в другій, збереженій, частині будинку проживають люди. під будинком – льох, одна з історій розповідає що це був церковний винний льох. Поруч з садибою не зруйновані хазяйські побудування – стайні та сарай [40].

Ансамбль споруд у Рокитному – садиба Куликовських. Голова роду завершив будівництво житла, в стилі класицизму, наприкінці XVIII століття. Станом на сьогодні лишились двоповерховий палац оточений парком, господарський корпус, храм Архангела Михайла та вхід у підземелля, зі зруйнованою системою ходів [46].

Садиба Сердюкова. Будівництво маєтку, в строгому класичному стилі з використанням певних давньогрецьких архітектурних форм, стартувало 1808 року, а завершилось у 1814 році. Архітектурний ансамбль включає в себе житловий будинок, два флігелі і господарські споруди [47].

Найпопулярнішою садибою є палацово-парковий комплекс Шарівка, хоча він достатньо далеко знаходиться від міста (див. додаток Г) і дістатись туди складно. Але всі ці садиби є на туристичному ринку, їх відвідання пропонують туроператори, не зважаючи на те, що вони знаходяться у жахливому стані та єдине, що можна зробити на їх території – це огляну їх залишки. За статистикою ці садиби або ж взагалі не відвідують туристи, або ж один раз та й не надовго, щоб просто ознайомитись з їх історією. Мало кому подібне до вподоби і саме через це знижується туристичний попит на подібні маршрути.

3.1.2. Культові споруди

Це споруди, які призначені для проведення обрядів, свят, ритуалів, звичаїв, притаманних тій чи іншій релігії або релігійній течії – церкви, костели, доми молитви, мечеті, синагоги. Створенні у різні періоди але популярні та відомі аж до нашого часу.

Гороховатська Богородична пустинь або Гороховатський монастир – недіючий чоловічий монастир, заснований в XVII столітті, точна дата заснування невідома, але у 1698 р. він вже існував [15]. *Борисо-Глібський жіночий монастир УПЦ (МП) та Борисо-Глебська церква* – православний храм Ізюмської єпархії в селі Водяне, Зміївський район (на території Борисо-Глібського монастирю). «Храм було реконструйовано в 1905 р. на місці старої дерев'яної церкви побудованої в 1700 або в 1711 році» [11], а в монастирі є ікона «Спаса Нерукотворного», що вважається чудотворною [39]. *Свято-Вознесенський кафедральний собор* у місті Ізюм. Побудований і освячений в 1826 році, саме в цьому храмі з'явилася в 1754 році Білгородському єпископу – святителю Йоасафу ікона Божої Матері Піщанської [49]. *Храм Казанської ікони Божої Матері* – кам'яний православний храм у стилі класицизму був утворений 26 липня 1995 р. Пам'ятник архітектури кінця XIX початку XX

століття [60]. «*Свято-Преображенський собор* у місті Ізюм, одна з найстарших кам'яних споруд міста і Слобожанщини, яка зберіглася до наших часів з козацьких споруд. Був зведений у 1682-1684 роках у стилі українського бароко» [42]. *Покровський монастир* є чинним чоловічим монастирем в центрі Харкова. Його головний собор – Собор Покрова Пресвятої Богородиці, – пам'ятник архітектури другої половини XVII століття. Зараз Собор – парафіяльний православний храм, незважаючи на те, що знаходиться на території монастиря [52]. *Свято-Успенський собор* – будівля найдавнішого православного храму Харкова, собор заснований у середині XVII століття, а сучасна будівля зведена в 1771-1777 роках. Є дзвіниця – Олександрівська – побудована в XIX столітті висотою в 89,5 м – одна із найвищих в Україні; пам'ятка архітектури національного значення [51]. «*Свято-Благовіщенський кафедральний собор* у місті Харків – найбільший кафедральний собор Східної Європи» [22]. Зведення почалося у жовтні 1888 року в «модному візантійському стилі з елементами еkleктики», а закінчення будівництва і освячення церкви було в 1901 році. *Харківська кенаса (молитвений будинок)* – культова споруда караїмів, пам'ятка архітектури кінця XIX століття, була побудована в 1891-1893 роках [22]. *Соборна мечеть* – головна мусульманська споруда міста Харків, яка була збудована у 1906 році, зруйнована у 1936 радянською владою. Була відновлена у 2006 році на тому ж місці [59].

3.1.3. Фортифікаційні споруди

Захоплюючим пам'ятником військово-інженерного мистецтва першої половини XVIII століття можна назвати Українську укріплену лінію. Основна її частина була зведена в 1731-1733 роках, а вдосконалення проводилось майже до 1742 року [56].

Довжина лінії становила понад 285 км. На цьому просторі насипався суцільний вал, посилений ровом, зводилися Реда, редути, блокгаузи, а через

кожні 15-20 верст – земляні фортеці. Споруджувалися за однаковим проектом: укріплення чотирикутної форми зі сторонами 110-130м; в кутах чотирикутника насипались стіни-бастіони; всередині розміщувалися пороховий льох, військовий склад, казарми, колодязь [27].

Окрім оборонної функції, яка згодом відпала, лінія виконувала й іншу функцію – сприяла заселенню краю.

На території сучасної Харківської області знаходяться 12 з 16 фортець. Першою на східному фланзі лінії була Донецька фортеця, в 1638 р перейменована в фортецю Св. Петра. Всі фортеці Української лінії з'єднувалися між собою земляним валом. Висотою 1-1,5 метра, він йде уздовж широкого і глибокого рову в 1,5-2 метри, добре помітного і до цього дня [27].

Від Петровського вал тягнеться до с. Секретарівка Барвінківського району, де збереглися сліди *Тамбовської* (спочатку – Бузової або Бусової) фортеці. Далі – *Слобідська* (Лозова до 1738 року) фортеця на лівому березі р. Береки біля с. Павлівка Лозівського району. *Михайлівська* фортеця, розташована в межиріччі Береки і її притоки у с. Михайлівка Первомайського району [27].

У Первомайському районі збереглися залишки ще двох фортець – *Олексіївської* (Берецкой) у с. Олексіївка і *Єфремівської* (Троїцької) у с. Єфремівка.

Наступна фортеця, а точніше її залишки, в двох кілометрах від с. Прасковія, звідси й назва фортеці – *Св. Парасковії*. Дев'ята, *Орловська* фортеця площею більше 1 га – найпотужніша зі збережених на Харківщині, знаходиться близько з селищем Дячківка [56].

Далі – *Івановська* фортеця, що була названа на честь Івана Грозного, розташована у с. Берестовенька Красноградського району, а точніше залишки фортеці: 5-6-метровий вал, контури бастіонів, рavelін.

Недалеко від Краснограду десята фортеця, що також не зберіглася, замість неї стоїть невеликий пам'ятник з написом. А саме: «Белевская фортеця, споруджена в 1731 році для захисту від кримських татар-

завойовників» [27]. Поруч з с. Скалонівка Зачепилівського району, колись розташовувалася *Козловська* (Крутоярській) фортеця. У 1769-1775 рр. вона використовувалася запорізькими козаками як один з поштових пунктів.

І остання, найзахідніша фортеця Харківщини – *Федоровська* (Нова) – не збереглася, вона базувалась в районі с. Залінійне Зачепилівського району [27].

3.1.4. Архітектурні споруди, музеї

Область належить до історичного району Слобожанщини, що заселявся з кінця XVII століття. Через це найцінніші архітектурні пам'ятники датуються кінцем XVII – першою половиною XVIII століть, що відносяться до стилю українського відродження та бароко. Також є істотна кількість пам'яток, що представляють стильові напрями класицизму, історизму та модерну. Образ конструктивізму показаний декількома будівлями, які формують багатоцільову історико-культурну значимість, наприклад споруда Держпрому у Харкові [12, с. 9]. У Харківській області нараховується 72 пам'ятки архітектури національного значення (див. додаток Д, Е).

У музеях Харкова і області зберігаються понад 500 тис. музейних експонатів. Велика кількість – пам'ятки культури місцевого значення, що під охороною.

Наприклад, Музей археології та етнографії Слобідської України Харківського державного інституту ім. Каразіна. Його головний актив надає розуміння про первісні часи, майже варварський період, та археологію, етнографію Слобожанщини, а також відображає сучасні події [35]. Поціновувачі мистецтва можуть ознайомитися з важливими та унікальними колекціями Харківського художнього музею, що був створений в 1886 році. Його називають одним із найбільших в Україні [34].

Отже, музейна мережа Харківщини налічує більш ніж 150 музеїв (див. додаток Є). Усі вони різні: історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні – тобто умовно діляться за статусом, типом і формою власності.

3.1.5. Археологічні пам'ятки

Історично склалося, що територія сучасної Харківської області вмістила в себе історичну спадщину скіфів, хазарів, сарматів та печенігів. Їх сліди зберіглися на територіях Богодухівського, Борівського, Валківського, Коломацького, Краснокутського, Ізюмського районів. З ситуацією слов'ян Київської Русі об'єднують розкопки в Удах, що близь Харкова. Район гори Кременець у Ізюмі відображається епізодом у літописі «Слово о полку Ігореві» («О, Русская земле, ти уже за спиною...») [58], де йдеться про його війну з половцями.

Археологія Харківської області представлена тисячами пам'яток – згідно даним, на початку 90-х років ХХ століття вже було відзначено 23180 пам'яток, від кам'яного віку та до середньовіччя. З них числяться (див. додаток Ж): поселення – 916; курганів – 8087; безкурганних могильників та поховань – 40; статуй – 56; окремих знахідок – 61; монет – 14011; скарбів – 19 [23].

Проте всі ці археологічні знахідки не останні, є ще дуже багато не знайдених скарбів, які перебувають в місцевості Харківської сфери.

3.2 Ресурсна база Первомайського району

Для того, аби оцінити туристичну привабливість обраного для розвитку регіону потрібно проаналізувати всі наявні на його території ресурси та оцінити їх. Це допоможе вивчити їх сучасний стан, на якому рівні вони знаходяться і на скільки задовольняють туристів. Для цього потрібно

проаналізувати наступні ресурси (див. додаток 3): кліматичні, природні, антропогенні ресурси, промисловість та інфраструктуру.

Отже, головним туристичним ресурсом можна назвати клімат та природу регіону. Згідно середній температурі можна виділити найоптимальніший сезон для туризму – з середини травня до початку листопада. І, як вже зазначалося, головним ресурсом для туристичного відпочинку є природа – лісостепова зона на 8177 га. Включаючи частину НПП «Гомільшанські ліси», п'ять заказників місцевого значення: Берецький, Верхньобишкінський, Єфремівський, Парижанський, Орільський ентомологічний.

Також на території району 82473 га агроландшафтів, що дозволяє вирощувати тут зернові і технічні культури, а також вирощувати велику рогату худобу м'ясо-молочного напрямку. Головними водними ресурсами можна назвати річки Оріль, що на 16 км простягається районом, та річку Берека (Берекське водосховище), а також єдине озеро на території – Сиваш, з рекреаційною зоною на його березі.

Історико-культурні об'єкти на території цього регіону представляють собою слабкий, не розвинений інтерес. А саме: братські могили радянських воїнів другої світової війни та археологічні кургани. Проте це не цікаво людям, які не спеціалізуються на цьому для досліджень або просто мають жагу до знань. Єдиний історико-культурний ресурс, який може викликати хоча б якийсь інтерес – фортеці Української оборонної лінії часів російсько-татарської війни, але й тоді якщо його розкрити правильно.

На розвиток також впливає й туристична інфраструктура. Територія пов'язана внутрішніми автошляхами, а також є автомагістраль з'єднуюча цю територію з Дніпропетровською областю. Всі дороги в гарному стані – це не принесе проблем туристу. Чого не можна сказати про залізничний транспорт. На всю величезну територію регіону одна залізнична станція – Лихачово. Територія не може похвастатись закладами розміщення, там їх дуже мало, але закладів для харчування достатньо. Проте всі вони знаходяться лише на

території міста, і лише в на території деяких сел. Також на території міста є багато продовольчих магазинів та декілька відділень банків та банкомати. Говорячи про заклади дозвілля для туристів, можна виділити тільки один краєзнавчий музей.

Дослідивши всі існуючі туристичні ресурси регіону можна провести SWOT-аналіз, для того аби було зрозуміло з чим потрібно працювати, та чи є в цьому сенс. Виділення сильних та слабких сторін, а також загроз та можливостей – допоможе більш детально розібратись в поставленій проблемі та знайти шляхи її вирішення. Результати SWOT-аналізу зображені в табл. 5.

Сильні сторони (переваги)	Слабкі сторони (недоліки)
<p>Гарний клімат.</p> <p>Наявність рекреаційних територій: загальна площа ландшафтів рекреаційного призначення складає 8177 га.</p> <p>Привабливі природні умови, річки, озеро, лісові комплекси, парки та заказники.</p> <p>Наявність унікальних туристичних об'єктів (частина Української оборонної лінії).</p> <p>Наявність природних умов для розвитку етнофестивалів, велотуризму, кемпінгу, сільського зеленого туризму та туризму за інтересами (наприклад рибальства тощо).</p> <p>Розвинуте сільське господарство.</p>	<p>Низький рівень розвитку туристичної інфраструктури.</p> <p>Недостатня кількість розроблених туристичних маршрутів в межах району.</p> <p>Недостатня кількість об'єктів розміщення.</p> <p>Недостатній рівень благоустрою стоянок для відпочинку туристів на природі.</p> <p>Відсутність, інформаційного забезпечення для туристів.</p> <p>Недостатньо зрозумілі звичайному туристу антропогенні ресурси.</p>

Можливості (сприятливі фактори)	Загрози (протидії)
Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу.	Складність з пошуком інвестицій.
Поширення туристичної інформації про регіон.	Недооцінка значення туризму для розвитку регіону.
Покращення технології обслуговування туристів.	Сезонність.
Потенційні можливості створити нові робочі місця.	
Перспективи розвитку туристичної дестинації – Олексіївська фортеця.	
Створення агроосель та скансенів.	
Облаштування місць масового та короткотривалого відпочинку у виділених мальовничих лісових ділянках, на берегах річок і озера.	
Створення в рекреаційних зонах мережі доріг, стежок, спеціальних маркованих туристичних, спортивних, екологічних маршрутів.	
Підтримка об'єднаних територіальних громад.	

Таблиця 5. SWOT-аналіз Первомайського регіону.

Проаналізувавши ресурсну забезпеченість, і враховуючи наявні ресурси можна відмітити, що територія має перспективи для задоволення майже всіх туристичних потреб людини. Результати та оцінки можливої задоволеності туристичних потреб можна представити у вигляді таблиці.

Туристичні потреби		Напрями туризму			
		Подієвий	Соціально-культурний	Спортивний	Природний (зелений)
ФІЗІОЛОГІЧНІ E=					
1	відпочинок	5	5	5	5
2	оздоровлення	0	0	0	0
3	лікування	0	0	0	0
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ E=					
4	пізнання	5	5	5	5
5	навчання	5	5	5	5
6	спілкування	5	5	5	5
7	естетизм	5	5	5	5
АКТИВНІ E=					
8	фізкультура	0	0	0	0
9	спорт	0	0	0	0
10	пригоди	5	5	5	5
11	екстрим	5	5	5	5
ЕМОЦІЙНІ E=					
12	розваги	5	5	5	5
13	ігри	5	5	5	5
14	видовища	5	5	5	5
15	святкування	5	5	5	5
16	естетичні	5	5	5	5
СПЕЦИФІЧНІ E=					
17	релігія	0	0	0	0
18	хобі	1	1	1	1
19	фанатизм	0	0	0	0
20	робота	1	1	1	1
21	шопінг	0	0	0	0

Таблиця 6. Оцінка рівня задоволення туристичних потреб.

Виходячи з цього видно, що можна буде задовольнити такі потреби: фізіологічні – частково; інтелектуальні – в повному обсязі; активні – частково; емоційні – в повному обсязі; специфічні – частково.

Шляхом використання доступних можливостей можна створити новий туристичний продукт, який й буде задовольняти ці потреби. Наприклад,

організація інтерактивного туристичного продукту, використовувачи нікому не відомі тур об'єкти, або ті що не цікавлять туристів. Для подібного можна взяти Українську оборонну лінію (дуже малий відсоток людей знають про неї) і організувати там скансен. Проводити історико-культурні експозиції на території фортець, етнографічні фестивалі, ярмарки, івенти, майстер класи, баталії, виставки козачої зброї, кінні пробіги, рибалка, волонтерська робота, та багато іншого.

3.3 Розробка історико-культурного тура Харківщиною на базі Олексіївської фортеці

З оглядом на всі доступні пропозиції туристичних компаній Харківщиною видно, що туристичних турів, які проводяться областю багато, але всі вони мають майже однаковий зміст. Об'єкти повторюють, історії переказуються, маршрути не змінюються, а змінюється лише порядок показу об'єктів та їх кількість на маршруті.

Це призводить до: з одного боку – зниження зацікавленості туристів в історико-культурному туристичному продукті, а з іншого – збільшується навантаження на туристичні ресурси. Нові напрямки і об'єкти не розвиваються, а комбінують вже існуючі в туристичні, екскурсійні пакети, які, здавалось б, не мають між собою ніякого зв'язку. Все це може призвести до виникнення такої проблеми, як надтуризм, скорочення ринку споживачів через те, що все вже було побачено, об'єкти відвіданні.

«Як показує європейський досвід, безперечно, правильніше попереджати виникнення подібних ситуацій, ніж шукати вихід з уже ускладнених ситуацій» [4]. «На сучасному етапі на Україні потрібно звернути увагу на екологічні рамки та вандалізм, тобто нанесення шкоди природній і культурній спадщині» [4]. Саме тому потрібно шукати нові об'єкти, незвичні рішення та варіанти для розвитку туризму і хотілось би виділити івенти.

В ХХІ столітті івентна індустрія, а саме туризм – вважається багатообіцяючою, адже вона допомагає привабити туристів в будь-який період року [64]. В нашій країні цьому мало приділяють увагу, а отже – не користуються всіма доступними ресурсами на 100%. Через це регіони повільно економічно розвиваються, у них всі туристичні події несуть конкретну функцію: розваги, спорт чи культура [64]. А поєднавши ці категорії в івентний туризм, можна досягнути більших результатів у туристичному, а згодом й економічному, розвитку регіону.

Тому, проаналізувавши атрактивність та доступність зі списку не розкритих об'єктів слід звернути увагу на Фортеці Української оборонної лінії (див. додаток І). Це система земельних захисних військово-інженерних укріплень, які будувалися з метою протистояння набігам кримських татар у ХVІІІ столітті. Вони вписані у ландшафт території [56]. Головна частка цієї лінії була створена у 1731-1733 роках й удосконалювалась до 1742 років. Протяжність прикордонної лінії складала більш ніж 285 кілометрів.

Споруджувалися фортеці згідно одним проектом: чотирикутне укріплення, зі сторонами, що прирівнювалися 110-130 метрам кожна; на кутах чотирикутника створювалися бастіони; з середини цитаделі розташовувалися пороховий підвал, арсенал (бойової сховище знаряддя, амуніції), казарми, колодязь [27].

Власну значимість Українська прикордонна лінія втратила в наслідок російсько-турецької війни 1768-1774 рр. коли кордони Російської імперії відхилилися на південний напрям. Але, існування цих фортець відіграло значну роль в заселенні прилеглих до них територій, розвитку господарювання та стало важливим етапом історії Слобідського краю.

На території сучасної Харківської області існували та зараз знаходяться дванадцять оборонних фортець з шістнадцяти створених (див. додаток. І) [56]:

1. Петровська фортеця (Донецька, при гирлі р. Суха Беречка). Біля Петровського (Балаклійський район).

2. Тамбовська фортеця (Базова, Бузова, при Бузова плесі). Біля Мар'ївки (Барвінківський район).
3. Слобідська фортеця (Лозова, Лузовий, при р. Лузовий). Біля Лозівського (Первомайський район).
4. Михайлівська фортеця (Кисіль, Кисельовську, при р. Кисіль). Біля Михайлівки (Первомайський район).
5. Олексіївська фортеця (Берецкая, у верхів'ї р. Берека). Біля Олексіївки (Первомайський район).
6. Єфремівська фортеця (Троїцька, трійчастий байрак, при трійчастого байраках). Біля Єфремівки (Первомайський район).
7. Прасковейское фортеця (при Есеневиx байраках). Біля Парасковії (Нововодолазький район).
8. Орловська фортеця (Дев'ята). Біля Дячківка (Нововодолазький район).
9. Івановська фортеця. Біля Івановського (Красноградський район).
10. Більовська фортеця (Десята, при Пархомова байраках). Красноград.
11. Козловська фортеця (Дрієцкая, Новозачата, Нова, при гирлі Берестовий). Біля Скалонівка (Зачепилівський район).
12. Федорівська фортеця. Залінійне (Зачепилівський район).

Сьогодні вони знаходяться в різному стані та вигляді. Деякі з них нажалі занедбані або в загальному зруйновані, але є такі що можуть бути гарною площадкою для проведення туристичних івентів. Тому що аналіз розвитку транспортної мережі дозволяє поєднати Українську лінію в єдиний комплексний маршрут (див. додаток І). Потім розвивати на їх території як постійно діючі туристичні елементи так й івенти, що будуть проводитися періодично – з історико-пізнавальною ціллю та через розваги.

Найбільш перспективними для цього можуть стати фортеці: в Первомайському районі – Олексіївська та Єфремівська фортеці; в Нововодолазькому районі – Орловська фортеця. Тільки ці три фортеці збереглися в первозданному вигляді. Сама відома на території Харківської

області Олексіївська фортеця, але і про неї знає не так багато людей, а ще менше людей відвідували її.

Територія охоронних комплексів може бути базою для організації скансену – історико-етнографічний комплекс у вигляді музею під відкритим небом. На території фортець можуть бути організовані історичні фестивалі, які повинні включати такі елементи: етнографічні, історичні та розважальні. Подібні заходи дозволять популяризувати історію краю та привернути увагу туристів не тільки України, а й з закордону, сприяти просуненню України на світовому туристичному ринку.

На початковому етапі буде досить складно задіяти всю лінію фортець, не вистачить фінансових ресурсів для підтримки роботи, отже почати краще хоча б з одної. Олексіївська охоронна фортеця стане найкращим варіантом (див. додаток І), адже як зазначалося раніше, вона єдина про існування якої знають. І через це рекламувати подібне дійство, для приваблення туристів та налагодження туристичного потоку, буде трішки простіше (див. додаток Й).

Сценарій фестивалів, що будуть там проводитись, може базуватися на реконструкції татарських набігів та козацької оборони, в малому масштабі. Для створення «історичної атмосфери», необхідно організувати різноманітні елементи для туристів.

Ярмарок народної творчості, який може включати майданчики майстрів, що будуть на місці виготовляти та проводити майстер класи з виготовлення ремесляних виробів hand made. Наприклад майстерні гончарів, ковалів, коцарів, шкірників та інші.

Фестиваль народної творчості на якому може бути представлені народні костюми, етнічні співи та танці, гра на народних інструментах, виступи аматорських та професійних колективів. При цьому представити творчі колективи не тільки Харківської області, а й запросити представників інших областей, а в перспективі й країн.

Фуд-корти етнічної їжі та напоїв де можна буди познайомитися з традиційними стравами та напоями регіонів України, придбати й скуштувати. А також прийняти участь в майстер класі з виготовлення.

Продаж сувенірів в етнічному стилі, наприклад вишиванки, знайомі усім магнітики, сопілки та інші предмети, що асоціюються з українським побутом та культурою, продукцію народних майстрів.

Ігри та розваги. Навколо може бути організовано простір для традиційних козацьких спортивних ігор та розваг. Наприклад майстер класи з верхової їзди, прогулянки територією; стрільба з лука та арбалету, метання списа та сокири, битви на шаблях та інше.

Театралізовані виступи козаків на конях, виступи козаків, які будуть змагатися між собою у силі, вмінні майстерно володіти шаблею та верховій їзді, та багато іншого.

Пересувна виставка зброї того часу, предметів побуту та історичних реконструкції, лекції фахівців з історії козацтва та військової справи та історії України.

Система фортець може бути поєднана в вело маршрут, як одноденний так й багатоденний.

Вело-квест. Окремим, цікавим заходом може бути організовані вело квести між декількома фортецями, на якому будуть поставлені контрольні точки з завданнями – підказками, які будуть надавати доступ до наступній частині карти.

Кемпінг під зірковим небом. Він може бути як окремий вид відпочинку, а може бути й частиною фестивалів чи вело-заїздів. Для цього потрібно буде обладнати гігієнічну зону, воду для готування (можна купувати/брати з собою, колодязі, колонки), територію під намети, облаштовану кухню або вогнища, запас дров та інше [5].

Для старту подібного проекту потрібно буде:

1. Залучити людей які будуть зацікавлені в розвитку території. Наприклад туристичні організації, місцеві громади, історичні музеї тощо. Цей аспект необхідний для пошуку фінансування.
2. Потрібно зайнятись облаштуванням території проведення та пошуком персоналу (актори, співака, музиканти, торгаші та інші необхідні люди).
3. Організація перевезення персоналу, учасників фестивалю та майбутніх туристів.
4. Паралельно з облаштуванням території та пошуком персоналу, потрібно зайнятись рекламою – це один з головних аспектів, адже без реклами до нас ніхто не прийде і ми не зможемо хоча б мінімально окупити цю подію. Так як ми живемо у час технологій та Інтернету, то це гарний вибір для основної реклами. Відео-ролики, пости в соціальних мережах стануть нам у нагоді. Також гарним варіантом буде підписання договорів з туристичними агенціями, які захочуть пропонувати наш продукт своїм туристам.
5. Розробка сценарію подій – що буде, у якому порядку та як довго триватиме. Репетиції виступів (також можна знімати це для реклами).
6. Організація волонтерів для зустрічі та супроводу туристів. Та інше.

Розвиток такого проекту дозволить вирішити декілька важливих питань:

1. Збереження культурно-історичної спадщини регіону.
2. Популяризація культурно-історичної спадщини.
3. Патріотичне виховання, через знайомство молоді з історією, культурою, традиціями рідного краю.
4. Підтримка народних майстрів, фольклорних творчих колективів, виробників етнографічної продукції та інші.

По мірі розвитку можуть бути залучені ресурси для створення більш масштабних проектів, а також на початковому етапі можна розробити мінімальну стратегію розвитку на перші п'ять років існування подібного проекту.

1-2 рік	3-4 рік	5 рік+
<p>1) Залучити зацікавлених у проекті людей – для фінансування.</p> <p>2) Облаштування і постійне удосконалення, обраної для розвитку, території.</p> <p>3) Організувати контроль та регулярне проведення запланованих сценаріїв скансену.</p>	<p>1) Розширити існуючу базу розваг.</p> <p>2) Зробити з розважальних змагань (наприклад стрільба з лука) свої, місцеві, «олімпійські ігри» з офіційним нагородженням переможців.</p> <p>3) Залучення туристів із закордонну.</p>	<p>1) Організація системи фестивалів на базі всіх фортець на території Харківської області.</p>

Таблиця 5. Можливі цілі для п'ятирічного розвитку.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день туристи вимагають чогось новітнього, аби відійти від буденності та від дзеркальних пропозицій. Мандрівне суспільство прагне новітніх маршрутів, адже в Україні, у кожній її області, є 10-ки захоплюючих пам'яток, 10-ки захоплюючих місць, які можливо демонструвати.

Область туристичного бізнесу стає однією з найбільш прибуткових сфер у економіці. Ціллю якої є надання необхідних індивіду послуг та розваг, за допомогою формування інфраструктури туристичної атракції території з метою отримання доходів.

Формування туристичної індустрії в Україні потребує відповідної стратегії охорони та допомоги з боку держави. Раціоналізоване застосування туристичних ресурсів дасть можливість догодити потребам туристів, а також дасть істотну вигоду економіці нашої країни.

Україна має величезні можливості для формування туризму, а також надання якісних послуг у цій галузі. Вона володіє не тільки сприятливими кліматичними умовами та сезонами, не тільки мальовничою природою, а й більш ніж 140 000 пам'ятками подій, історії та культури (замки, музеї тощо).

У Харківській області зосереджено значну кількість пам'яток, монументів, що пов'язуються з наявністю в цій місцевості безлічі європейських та азіатських етносів. У першу чергу, це пам'ятки археології, які виконують багато функцій, крім інших, удосконалюють відомий в даний час археологічний напрям туризму в індустрії подорожей. Наступне – це наявність археологічних ресурсів, що складають цікавість та можуть стати частиною не звичайних турів. Останнє – музеї та галереї. Для будь-якого туриста в Харківському районі можна знайти щось своє та сформулювати новий туристичний напрям. Такого типу туризм має великі можливості, що пов'язуються з новими культурно-подієвими програмами, використанням нових туристичних продуктів та інфраструктури в Харківському регіоні.

Формування нового туристичного продукту ставить перед собою мету модернізування раніше наявного й уже всіма використаного матеріалу.

Наявність подібних продуктів зможе допомогти зацікавити нових туристів, так як чистий погляд на раніше популярні маршрути – саме те, що допоможе зосередити інтерес потенційного споживача. Формування такої області послуг можна вважати досить багатообіцяючим, адже в Україні є те, що можна і потрібно демонструвати суспільству.

Стимуляція досліджень проблематики використання історико-культурних пізнавальних ресурсів, поглиблення «регіоналізації» вивчень вважається однією з головних умов, що сприяють активному розвитку історико-культурних сфер туристичного ринку України, їх самобутнього виду з усіма етнографічними та історичними елементами. Адже формування та фіксація в масовій культурі певних знаків, може сприяти просуванню у світі певних культурних цінностей та розвитку нових туристичних еталонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Археологічні пам'ятки та їх використання в туристичній діяльності : сайт. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/arheol_tourism.htm (дата звернення: 24.11.2020).
2. Безкоровайна І. М. Весь світ в Україні // Культурологія та соціальні комунікації: іноваційні стратегії розвитку: матер. Міжнар. наук. конф. (21-22 листопада 2019 р.) / Під. ред. проф. В. М. Шейка та ін. – Харків: ХДАК. – 2019. – 430 с.
3. Безкоровайна І. М. Скаутинг як засіб активізації туристичної діяльності молоді // Історико-культурні та соціально-економічні виміри в туризмі: матер. Міжнар. наук. конф. (26 листопада 2020 р.) / Під. ред. проф. В. М. Шейка та ін. – Харків: ХДАК. – 2020.
4. Безкоровайна І. М. Фомін М. В. Проблема надтуризму та її вирішення шляхом раціоналізації туристичного навантаження // Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних дестинацій. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, 30 жовтня 2020 р., м. Харків). Харків: «Цифра-Принт», 2020. С. 96-97.
5. Безкоровайна І. М., Шульжинська Ю. О. «Кемпінг як перспективний та доступний заклад розміщення» // Стан та перспективи розвитку міжнародної електронної комерції та розвитку готельно-ресторанної справи: матер. Всеукр. студ. наук. конф. (25 травня 2020 р.) / Під. ред. Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2020.
6. Безкоровайна І. М., Шульжинська Ю. О. Екологічний туризм на просторах України // Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матер. Міжнар. наук. конф. (23-24 квітня 2020 р.) / Під. ред. проф. В. М. Шейка та ін. – Харків: ХДАК. – 2020. – 367 с.
7. Безкоровайна І. М., Шульжинська Ю. О. Історико-культурна спадщина Харківщини // Культура та інформаційне суспільство XXI століття:

- матер. Міжнар. наук. конф. (23-24 квітня 2020 р.) / Під. ред. проф. В. М. Шейка та ін. – Харків: ХДАК. – 2020. – 367 с.
8. Божко Л. Д. Архітектурний спадок як культуротворчий ресурс українського туризму // Вісник Культурологія. – Випуск 60. – 2018.
 9. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України // Вісник Культура України. – Випуск 32. – 2011.
 10. Бойко О. В Туристична політика зарубіжних країн: підручник // Бойко О. В. та ін. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2015. – 220 с.
 11. Борисо-Глебська церква (Водяне) : сайт. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Борисо-Глебська_церква_\(Водяне\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Борисо-Глебська_церква_(Водяне)) (дата звернення: 10.12.2020).
 12. Ван Циншен Історико-культурний туризм і розвиток туристичних міст : сайт. URL: <http://infotour.in.ua/vancinshen.htm> (дата звернення: 25.11.2020).
 13. Волошин І. М. ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ Тема 3. Історико-культурні та соціально-економічні туристичні ресурси України, проблеми їх використання // І. М. Волошин. – Львівський державний університет фізичної культури. – Львів. – 2018.
 14. Всесвітня організація туризму : сайт. URL: www.unwto.org (дата звернення: 25.11.2020).
 15. Гороховатська Богородична пустинь : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гороховатська_Богородична_пустинь (дата звернення: 10.12.2020).
 16. Декларація терпимості ЮНЕСКО, 1995 р. // М. – 1996. – 9-10 с.
 17. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2020).
 18. Дутчак С. В. Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області // С.В. Дутчак, М.В.

- Дутчак // Туристсько-краєзнавчі дослідження. – 1999. – Вип. 2. – 123–136 с.
19. Закон України «Про охорону культурної спадщини» : сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2020).
20. ЗАКОН УКРАЇНИ Про туризм Розділ I (Відомості Верховної Ради України (ВВР)). – 1995, № 31. – 24 с.
21. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство: підручник // Калакура Я.С., Головка С. В., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф., Корольов Б. І., Палієнко М. Г. – Київ: Либідь. – 2002. – 488с.
22. Кенаса (Харків) : сайт. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кенаса_\(Харків\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кенаса_(Харків)) (дата звернення: 16.12.2020).
23. Колода В. В. Археология и древняя история Харьковской области : сайт. URL: <https://www.zamky.com.ua/ru/harkovskaya-oblast/arheologyua-y-drevnyaya-ystoryua-harkovskoj-oblasty/> (дата звернення: 16.12.2020).
24. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними DESTИНАЦІЯМИ: підручник // Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця: «ППП«ТД Едельвейс і К»». – 2017. – 322 с.
25. Кот С. І. Охорона пам'яток історії та культури // Енциклопедія історії України: у 10 т. // редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка. – 2010. – Т. 7: Мл – О. – 728 с.
26. Кравченко Н. О. Напрями екологізації туристичної індустрії України // Н. О. Кравченко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. «Серія Економіка». – Вип. 3 (31). – Рівне: НУВГП. – 2005. – 72–77 с.
27. Крепости Украинской оборонительной линии : сайт. URL: https://guide.kharkov.ua/?street_id=66&route_id=9 (дата звернення: 19.12.2020).
28. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. // С. П. Кузик. – 26 с.

29. Культура : сайт. URL: <http://www.unesco.org/new/ru/culture/> (дата звернення: 22.11.2020).
30. Культурний туризм в Україні: визначення, особливості, проблеми та перспективи. Кочеткова А. А., Збірник матеріалів за результатами IV науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Сталий розвиток України: проблеми і перспективи». Кам'янець-Подільський: Медобори. – 2006-2016. – 230 с.
31. Культурний туризм як важливий чинник : сайт. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=22119&chapter=1> (дата звернення: 22.11.2020).
32. Маєтки та садиби України, які варто побачити : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3068613-maetki-ta-sadibi-ukraini-aki-var-to-pobaciti-infografika.html (дата звернення: 22.12.2020).
33. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник // М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2003. – 295 с.
34. Музеї Харківської області : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-https://museums.kh.ua> (дата звернення: 26.11.2020).
35. Музей археології університету : сайт. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/departments/history/museum/archaeology_and_ethnography_of_the_slobidska_ukraine (дата звернення: 26.11.2020).
36. Особенности развития туризма по культурно-историческому наследию : сайт. URL: <https://glonasstravel.com/destination/vidy-turizma/kulturno-istoricheskij-turizm/> (дата звернення: 25.11.2020).
37. Пазенюк В. С. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму. Монографія. // В. С. Пазенюк, В. К. Федорченко. – Київ: «АКАДЕМІЯ». – 2013. – 368 с.
38. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Наталіївський» : сайт. URL: <https://discover.kh.ua/locations/natalevkiy-park> (дата звернення: 22.12.2020).

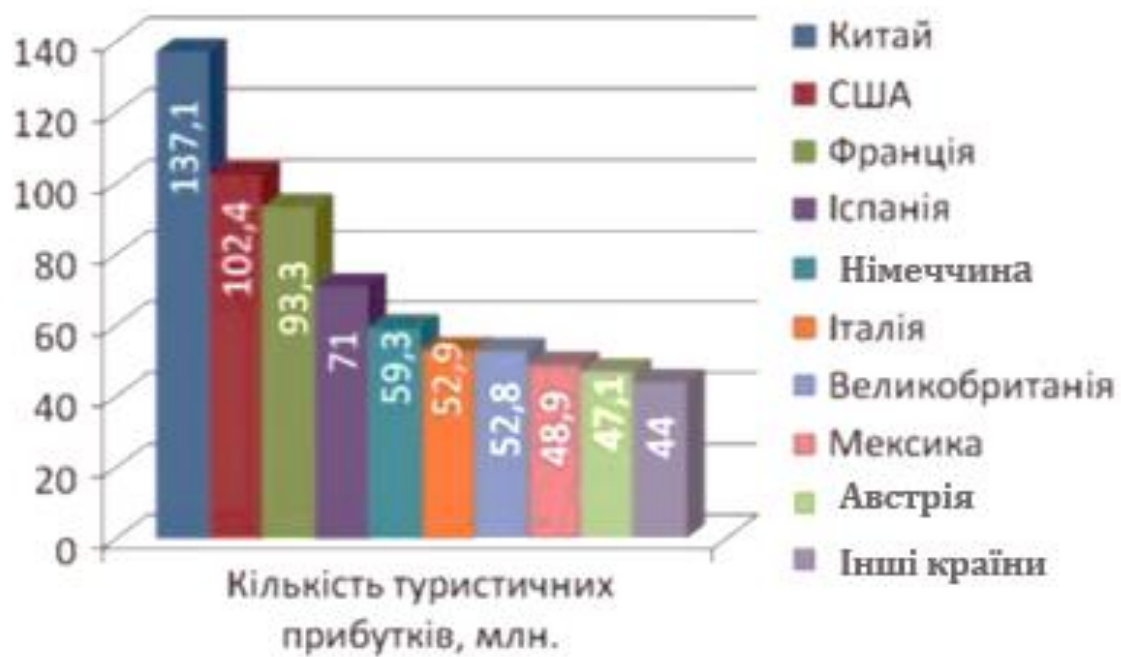
39. Плигун О. Свято-Борисо-Глібський жіночий монастир. 2007. – 64 с.
40. Покинута садиба Щербиніних, Бабаї : сайт. URL: <https://find-way.com.ua/oblast/kharkivska/kharkiv/pokynuta-sadyba-shcherbyninykh-babai> (дата звернення: 22.12.2020).
41. Преображенський В.С. Географія та відпочинок // В. С. Преображенський, Ю. А. Веденин. – М: Знання. – 1971. – 48с.
42. Преображенський собор (Ізюм) : сайт. URL: [https://find-https://uk.wikipedia.org/wiki/Преображенський_собор_\(Ізюм\)](https://find-https://uk.wikipedia.org/wiki/Преображенський_собор_(Ізюм)) (дата звернення: 24.12.2020).
43. Прогнози розвитку світового туризму : сайт. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36457/> (дата звернення: 25.11.2020).
44. Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків» : сайт. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_744 (дата звернення: 22.11.2020).
45. Садиба Гієвка, Люботин : сайт. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/71463_usadba-gievka-lyubotin.htm (дата звернення: 22.12.2020).
46. Садиба Куликовських, Рокитне : сайт. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/71149_usadba-kulikovskih.htm (дата звернення: 22.12.2020).
47. Садиба Сердюкова, Харків : сайт. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/76318_usadba-serdyukova-harkov.htm. (дата звернення: 22.12.2020).
48. Садиби Харківщини. Епоха палаців і парків : сайт. URL: <https://uk.navigator-ukraine.com.ua/grupповуе-tury/tury-po-kharkovskoj-oblasti-otdykh-na-prirode/tour/291-usadby-kharkovshchiny-epokha-dvortsov-i-parkov.html> (дата звернення: 22.12.2020).
49. Свято-Вознесенський собор (Ізюм) : сайт. URL: <http://voznese-sobor.izyum.info> (дата звернення: 24.12.2020).

50. Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму: навчальний посібник // В. Ф. Семенов, В. Г. Герасименко, Г. П. Горбань, Л. М. Богадьорова. – Одеса: Одеський державний економічний університет. – 2011. – 225 с.
51. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу // І. В. Смаль. – Ніжин: НДУ ім. М. В. Гоголя. – 2010. – 336 с.
52. Собор Покрова Пресвятої Богородиці : сайт. URL: <https://web.archive.org/web/20110917210918/http://sobory.ru/article/index.html?object=04043> (дата звернення: 24.12.2020).
53. Списки пам'яток : сайт. URL: <http://wikilovesmonuments.org.ua/lists/> (дата звернення: 24.11.2020).
54. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Європі та Північній Америці : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Європі_та_Північній_Америці (дата звернення: 26.11.2020).
55. Туроператоры Украины : сайт. URL: <https://businessvisit.com.ua/hot-tour/turoperatory/> (дата звернення: 25.11.2020).
56. Українська лінія : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_лінія (дата звернення: 10.12.2020).
57. Федорченко В.К. Туристський словник-довідник // В.К. Федорченко, І.М. Мініч. – Київ: Дніпро. – 2000. – 155 с.
58. Харківська область : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківська_область (дата звернення: 26.11.2020).
59. Харківська соборна мечеть : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківська_соборна_мечеть (дата звернення: 10.12.2020).

60. Храм Казанской Иконы Божей Матери : сайт. URL: http://church-site.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2642:2011-06-29-12-00-24&catid=100:2010-12-28-20-18-29&Itemid=102 (дата звернення: 27.12.2020).
61. Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник // Ф. Ф. Шандор, М. П. Кляп. – К.: Знання. – 2013. – 334 с.
62. Cultural tourism in Europe // Edited by Greg Richards. – Wallingford: ATLAS, 2005. – 254 p.
63. Event : сайт. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/14_Ivent.pdf (дата звернення: 23.01.2021).
64. ICOMOS Tourism Handbook for World Heritage Site Managers. ICOMOS. – 1993. – 3 p.

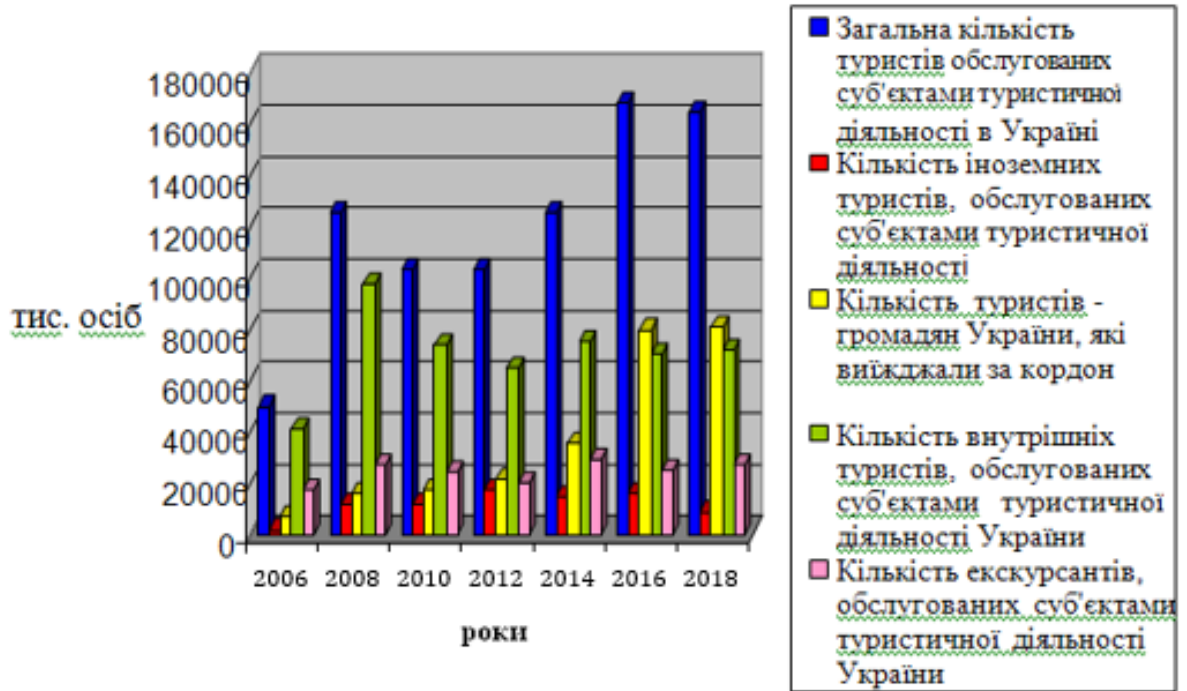
ДОДАТКИ

Додаток А. Кількість туристичних прибутків, млн.

Додаток Б. Динаміка туристичних потоків у Харківській області з 2008 року по 2018 рік.

Динаміка туристичних потоків у Харківській області з 2008 по 2018 рр.

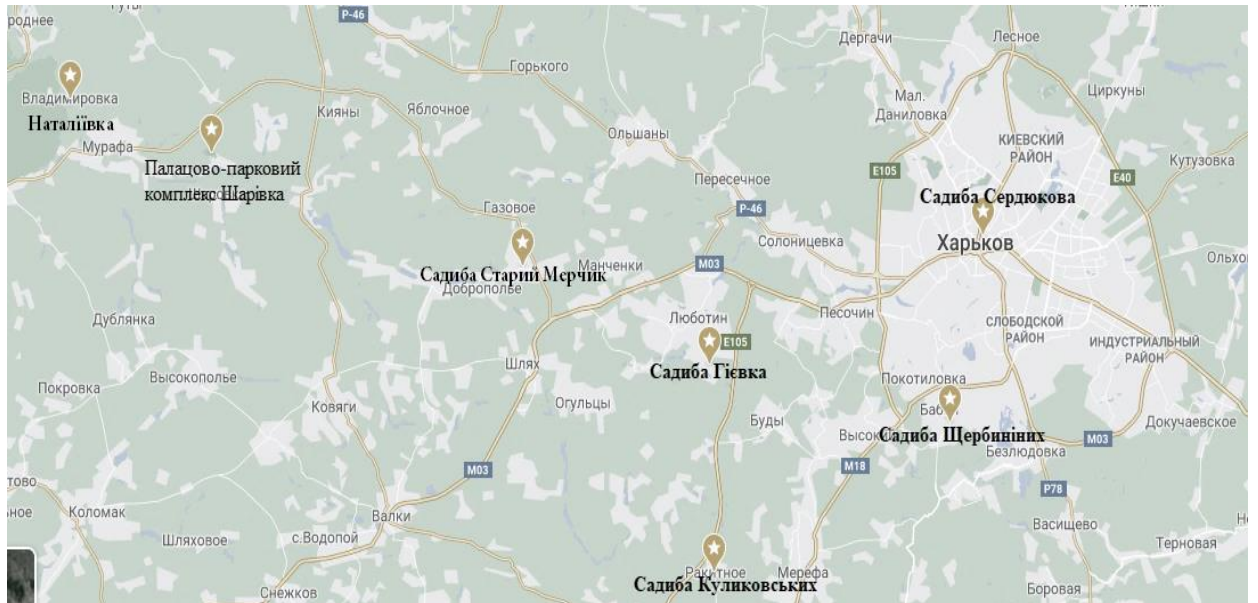
Додаток В. Пам'ятки історії національного значення

Найменування пам'ятки	Датування	Розташування (адреса)
Комплекс будівель Харківського університету: будинок губернатора, в якому було відкрито університет, корпус хімічного факультету, корпус фізичного факультету, корпус юридичного факультету, бібліотека	кінець XVIII — початок XX ст.ст.	вул. Університетська, 14, 12, 16, 27, 23
Могила Г. Квітки-Основ'яненка	1843 рік	вул. Пушкінська, 102
Могила П. Гулака-Артемівського	1865 рік	вул. Пушкінська, 87
Могили вченого-мовознавця О. Потебні та його родини — А. Потебні й О. Потебні	1891, 1919, 1935 рр.	вул. Пушкінська, 108
Будинок, у якому працював театр «Березіль» під керівництвом Леся Курбаса (наразі — Харківський академічний український драматичний театр імені Тараса Шевченка)	кінець XIX — початок XX ст.ст.	вул. Сумська, 9
Могила М. Кропивницького	1910 рік	вул. Пушкінська, 87
Могила художника С. Васильківського	1917 рік	вул. Пушкінська, 87
Могила архітектора О. Бекетова	1941 рік	вул. Пушкінська, 108
Могили родичів Леся Курбаса В. Чистякової та В. А. Курбас-Яновичевої	1984, 1950 рр.	вул. Пушкінська, 108

Додаток Г. Пам'ятки монументального мистецтва національного значення.

Найменування пам'ятки	Дата створення	Зображення	Матеріал	Розташування
Пам'ятник О. Пушкіну	1904 рік		бронза, граніт	пл. Поезії
Пам'ятник В. Каразіну	1907 рік		бронза, граніт	пл. Свободи
Пам'ятник М. Гоголю	1909 рік		бронза, граніт	пл. Театральна
Пам'ятник Т. Шевченку	1935 рік		бронза, граніт	вул. Сумська, 35

Додаток Г. Розміщення садиб та паркових комплексів.

Додаток Д. Пам'ятки архітектури Харківської області.

№ п/п	Найменування пам'ятки	Датування	Місцезнаходження
м.Харків			
1	Комплекс споруд Свято-Покровського монастиря (мур.)	1689-1825 рр.	вул. Університетська, 8
2	Покровський собор (мур.)	1689 р.	вул. Університетська, 8
3	Архієрейський будинок (мур.)	1820-1826 рр.	вул. Університетська, 8
4	Успенський собор (мур.)	1771-1777 рр.	вул. Квітки-Основ'яненка, 2
5	Дзвіниця Успенського собору (мур.)	1821-1844 рр.	вул. Квітки-Основ'яненка, 2
6	Комплекс споруд університету (мур.)	1767-1831 рр.	вул. Університетська
7	Губернаторський будинок (мур.)	1767-1776 рр.	вул. Університетська, 14
8	Університетська церква з новим корпусом (мур.)	1823-1831 рр.	вул. Університетська, 25
9	Хімічний корпус університету (мур.)	1777 р.	вул. Університетська, 12
10	Фізичний корпус університету (мур.)	1777 р.	вул. Університетська. 16
11	Брама (мур.)	1820-1823 рр.	вул. Університетська, 4/16
12	Університетський ботанічний сад	1804 р.	вул. Клочківська
13	Провіантський склад (мур.)	1785-1787 рр.	вул. Чернишевська, 1
14	Садибний будинок (мур.)	1808-1814 рр.	вул. Чернишевська, 14
15	Садибний будинок (мур.)	кін. 18-поч. 19 ст.	вул. Дмитрівська, 14
16	1-а чоловіча гімназія (мур.)	1814-1840 рр.	просп. Московський 24
17	Житловий будинок (мур.)	кін. 18 ст.	вул. Пушкіна, 6
18	Садибний будинок (мур.)	кін. 18 ст.	вул. Благовіщенська, 26
19	Будинок Держпрому (мур.)	1925-1928 рр.	пл. Свободи, 2
20	Палац робітника (мур.)	1928-1932 рр.	вул. Велика Панасівська, 81
Балаклійський район			
21	Петрівська фортеця Української лінії	1731 р.	с. Петрівське
Барвінківський район			
22	Тамбовська фортеця Української лінії	1731 р.	смт. Секретарівка
Богодухівський район			
23	Палацо-парковий ансамбль (мур.)	поч. 19 ст.	смт. Шарівка
24	Палац (мур.)	поч. 19 ст.	смт. Шарівка
25	Будинок варты (мур.)	1910 р.	смт. Шарівка
26	Будинок господарського двору (мур.)	1910 р.	смт. Шарівка
27	Будинок лісного (дер.)	1910 р.	смт. Шарівка
28	Парк	19 ст.	смт. Шарівка

Валківський район			
29	Заміська садиба (мур.)	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
30	Палац (мур.)	1706-1708 рр.	смт. Старий Мерчик
31	Службовий будинок (мур.)	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
32	Флігель західний (мур.)	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
33	Флігель східний (мур.)	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
34	Амбар (мур.)	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
35	Криниця (мур.)	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
36	Парк	кін. 18 ст.	смт. Старий Мерчик
Вовчанський район			
37	Заміська садиба (мур.)	поч. 19 ст.	с. Василівка
38	Палац (мур.)	поч. 19 ст.	с. Василівка
Зачепилівський район			
39	Федорівська фортеця Української лінії	1731 р.	с. Залініне
40	Козловська фортеця Української лінії	1731 р.	с. Залініне
Золочівський район			
41	Заміська садиба (мур.)	поч 19 ст.	с. Малижине
42	Садибний будинок (мур.)	1823 р.	с. Малижине
43	Амбар (мур.)	1823 р.	с. Малижине
44	Флігель (дер.)	поч 19 ст.	с. Малижине
45	Церква Успіння Богородиці (мур.)	1823-1833 рр.	с. Малижине
46	Заміська садиба (мур.)	поч 19 ст.	с. Малижине
Ізюмський район			
м. Ізюм			
47	Спасо-Преображенський собор (мур.)	1684 р.	вул. Старопоштова, 12
48	Вознесенська церква з дзвіницею (мур.)	1819-1826 рр.	вул. Європейська, 2
49	Миколаївська церква (мур.)	1809-1823 рр.	вул. Соборна, 5
50	Церква Іоанна Предтечі (мур.)	1776 р.	с. Іванівка
Краснокутський район			
51	Заміська садиба «Наталіївка» (мур.)	19-поч. 20 ст.	с-ще. Володимирівка
52	Спаська церква (мур.)	1911-1913 рр.	с-ще. Володимирівка
53	Парк	1884 р.	с-ще. Володимирівка
54	Покровська церква (мур.)	1808-1809 рр.	с. Пархомівка
Лозівський район			
55	Слобідська фортеця Української лінії	1731 р.	с. Павлівка Друга
Нововодолазький район			
56	Орловська фортеця Української лінії	1731-1742 рр.	с. Дячківка
57	Парасковіївська фортеця Української лінії	1731-1742 рр.	с. Парасковія
58	Палац (мур.)	поч. 19 ст.	с. Рокитне
59	Церква Святого Миколи (мур.)	1805 р.	с. Рокитне

Первомайський район			
60	Єфремівська фортеця Української лінії	1731-1742 рр.	с. Єфремівка
61	Михайлівська фортеця Української лінії	1731-1742 рр.	с. Михайлівка
62	Олексіївська фортеця Української лінії	1731-1742 рр.	с. Олексіївка
Харківський район			
м. Люботин			
63	Заміська садиба (мур.)	19 ст.	пл. Княжа
64	Палац (мур.)	1840-і рр.	пл. Княжа
65	Службовий корпус (мур.)	1820-1870 рр.	пл. Княжа
66	Миколаївська церква (мур.)	1843 р.	вул. Садова, 29-а
67	Парк	поч. 19 ст.	Район Гиївка
Чугуївський район			
м. Чугуїв			
68	Штаб військових поселень (мур.)	1830-і рр.	пл. Соборна, 2
69	Міська управа (мур.)	1820-і рр.	вул. Харківська, 112
70	Покровський собор (мур.)	1824-1834 рр.	пл. Соборна, 5
71	Торгові ряди (мур.)	1835 р.	вул. Музейна, 25
72	Волосна управа (північний і південний корпуси) (мур.)	1823 р.	с. Коробочкине

ХАРЬКОВСКАЯ ОБЛАСТЬ

Додаток Є. Перелік музеїв Харківської області.

Назва	↕ Район	↕ Населений пункт
Балаклійський районний краєзнавчий музей	Балаклійський	м. Балаклія
Музей історії села Чепіль	Балаклійський	с. Чепіль
Барвінківський краєзнавчий музей	Барвінківський	м. Барвінкове
Музей історії Близнюківського району	Близнюківський	смт. Близнюки
Богодухівський районний краєзнавчий музей	Богодухівський	м. Богодухів
Валківський краєзнавчий музей	Валківський	м. Валки
Музей історії села Високопілля	Валківський	с. Високопілля
Великобурлуцький краєзнавчий музей	Великобурлуцький	смт Великий Бурлук
Приколотнянський музей Героя Радянського Союзу К.Ф.Ольшанського	Великобурлуцький	смт Приколотне
Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів»	Вовчанський	с. Верхній Салтів
Вовчанський краєзнавчий музей	Вовчанський	м. Вовчанськ
Дворічанський районний краєзнавчий музей	Дворічанський	смт. Дворічна
Національний меморіальний комплекс «Висота маршала І.С.Конєва»	Дергачівський	смт. Солоницівка
Музей історії Харківської державної зооветеринарної академії	Дергачівський	смт Мала Данилівка
Історико-краєзнавчий музей села Пересічне	Дергачівський	с. Пересічне
Музей історії санаторію «Березовські мінеральні води»	Дергачівський	с. Березівське
Музей А.С.Макаренка при Курязькій ВТК	Дергачівський	с. Подвірки
Історико-краєзнавчий музей селища Зачепилівка	Зачепилівський	смт. Зачепилівка
Зміївський краєзнавчий музей	Зміївський	м. Зміїв
Музей бойового братерства у с. Соколово	Зміївський	с. Соколово
Таранівський музей гвардійців-широнінців	Зміївський	с. Таранівка
Музей Зміївської ТЕС	Зміївський	смт. Комсомольське
Музей трудової слави Зміївського машинобудівного заводу – філії ОАО «Астромат»	Зміївський	м. Зміїв
Бібліотека-музей ім. Г. І. Підпригори	Зміївський	с. Геніївка
Музейний комплекс Зміївського ліцею №1 імені З. К. Слюсаренка	Зміївський	м. Зміїв

Назва	Район	Населений пункт
Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди	Золочівський	с. Сковородинівка
Золочівський історико-краєзнавчий музей	Золочівський	смт. Золочів
Писарівський етнографічний музей під відкритим небом «Українська слобода»	Золочівський	с. Писарівка
Гур'єво-Козачанський історико-краєзнавчий музей	Золочівський	с. Гур'їв Козачок
Удянський історико-краєзнавчий музей	Золочівський	с. Уди
Чапаєвський краєзнавчий музей	Кегичівський	смт. Чапаєве
Красноградський краєзнавчий музей ім. П. Д. Мартиновича	Красноградський	м. Красноград
Пархомівський історико-художній музей	Краснокутський	с. Пархомівка
Куп'янський краєзнавчий музей	Куп'янський	м. Куп'янськ
Музей історії Куп'янського залізничного вузла	Куп'янський	смт. Куп'янськ Вузловий
Краснопавлівський краєзнавчий музей	Лозівський	смт. Краснопавлівка
Лозівський краєзнавчий музей	Лозівський	м. Лозова
Панютинський історичний музей ДП «УКРСПЕЦВАГОН»	Лозівський	смт. Панютине
Музей освіти міста Лозова	Лозівський	м. Лозова
Музей історії Нововодолазького району	Нововодолазький	смт. Нова Водолага
Музей фольклору Нововодолазького району	Нововодолазький	смт. Нова Водолага
Музей історії села Знам'янка	Нововодолазький	с. Знам'янка
Музей історії с. Верхній Бишкін	Первомайський	с. Верхній Бишкін
Первомайський краєзнавчий музей	Первомайський	м. Первомайський
Краєзнавчий музей Печенізького району ім. Т.А.Суліми	Печенізький	смт. Печеніги
Сахновщинський районний історико-краєзнавчий музей	Сахновщинський	смт. Сахновщина
Лигівський сільський краєзнавчий музей	Сахновщинський	с. Лигівка
Лебедівський сільський краєзнавчий музей	Сахновщинський	с. Лебедівка
Жовтнева бібліотека-музей	Сахновщинський	с. Жовтень
Музейна кімната Сахновщинського ремонтно-транспортного підприємства	Сахновщинський	смт. Сахновщина

Назва	Район	Населений пункт
Харківський історичний музей імені М.Ф.Сумцова	Харків	м. Харків
Харківський художній музей	Харків	м. Харків
Музей народного мистецтва Слобожанщини	Харків	м. Харків
Харківський літературний музей	Харків	м. Харків
Харківська міська художня галерея ім. С.В. Васильківського	Харків	м. Харків
Музей приватних колекцій	Харків	м. Харків
Музей видатних харків'ян ім. К.І. Шульженко	Харків	м. Харків
Меморіальний музей-квартира сім'ї Гризодубових	Харків	м. Харків
Музей природи ХНУ ім. В.Н.Каразіна	Харків	м. Харків
Музей археології та етнографії Слобідської України ХНУ ім. В.Н. Каразіна	Харків	м. Харків
Музей історії ХНУ ім. В.Н. Каразіна	Харків	м. Харків
Музей історії Харківської міліції	Харків	м. Харків
Музей історії Південної залізниці	Харків	м. Харків
Церковно-історичний музей Харківської єпархії УПЦ	Харків	м. Харків
Музей театральних ляльок при Харківському театрі ляльок ім. В.А.Афанасьєва	Харків	м. Харків
Музей космонавтики і уфології	Харків	м. Харків
Харківський музей голокосту та історії євреїв	Харків	м. Харків
Музей авіації ХДАВП «Харківський авіаційний завод»	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського водопроводу (музей води КП «Харківводоканал»)	Харків	м. Харків
Музей керамічної плитки і сантехніки	Харків	м. Харків
Музей сексуальних культур світу	Харків	м. Харків
Харківський морський музей	Харків	м. Харків
Харківський приватний музей міської садиби	Харків	м. Харків
Музей Східного регіонального управління прикордонних військ України	Харків	м. Харків
Музей історії акціонерного товариства «Харківський канатний завод»	Харків	м. Харків

Назва	Район	Населений пункт
Музей історії акціонерного товариства «Харківський машинобудівний завод «Червоний Жовтень»	Харків	м. Харків
Музей ВАТ «УкрНДІхіммаш»	Харків	м. Харків
Музей історії АТ «Харківський завод підйомно-транспортного устаткування»	Харків	м. Харків
Музей історії заводу ВАТ «Світло шахтаря»	Харків	м. Харків
Музей трудової слави державного підприємства «Харківський Приладобудівний завод ім. Т.Г. Шевченка»	Харків	м. Харків
Музей історії інституту терапії імені Л.Т. Малої АМН України	Харків	м. Харків
Музей історії Харківської станції швидкої медичної допомоги	Харків	м. Харків
Музей історії Холодногірської виправної колонії №18	Харків	м. Харків
Музей зв'язку Харківської філії ВАТ «Укртелеком»	Харків	м. Харків
Музей історії ВАТ «Харківський метизний завод»	Харків	м. Харків
Музей історії НВЦ «Інститут Метрології»	Харків	м. Харків
Музей історії ДП Харківський машинобудівний завод «ФЕД»	Харків	м. Харків
Музей Українського науково-дослідного інституту дерматології та венерології	Харків	м. Харків
Музей історії ВАТ «ХАРТРОН»	Харків	м. Харків
Музей історії Державного науково-виробничого підприємства «Об'єднання «Комунар»	Харків	м. Харків
Музей історії інституту патології хребта та суглобів ім. М.І.Ситенка	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського комунального підприємства «Міськелектротранс»	Харків	м. Харків
Музей історії ДП «Завод ім. Малишева»	Харків	м. Харків
Музей історії велобудування Харківського велосипедного заводу ім. Г. І. Петровського	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського державного авіапідприємства	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського метрополітену	Харків	м. Харків
Музей історії ДП «Харківський завод шампанських вин»	Харків	м. Харків
Музей історії локомотивного депо «Харків-Сортувальна»	Харків	м. Харків
Музей історії електровозного депо «Жовтень»	Харків	м. Харків
Музей-діорама воїнів інтернаціоналістів міста Харкова	Харків	м. Харків

Назва	Район	Населений пункт
Музей історії «Харківський тракторний завод»	Харків	м. Харків
Музей історії заводу «Електроважмаш»	Харків	м. Харків
Музей історії ВАТ «Турбоатом»	Харків	м. Харків
Музей бойової слави воїнів-інтернаціоналістів Фрунзенського району	Харків	м. Харків
Музей історії локомотивного депо «Основа» Південної залізниці	Харків	м. Харків
Музей прокуратури Харківської області	Харків	м. Харків
Музей історії розвитку газового господарства	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського національного університету радіоелектроніки	Харків	м. Харків
Музей Академії внутрішніх військ Міністерства Внутрішніх Справ України	Харків	м. Харків
Музей історії Народної української академії	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського національного медичного університету	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського національного автомобільно-дорожнього університету	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди	Харків	м. Харків
Музей національного аерокосмічного університету	Харків	м. Харків
Музейний комплекс Харківської національної академії міського господарства	Харків	м. Харків
Музей історії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури	Харків	м. Харків
Історичний музей Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка	Харків	м. Харків
Історико-краєзнавчий музей споживчої кооперації	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського автомобільно-дорожнього технікуму	Харків	м. Харків
Музей О.О. Морозова Харківського механічного технікуму	Харків	м. Харків
Музей історії фармації України	Харків	м. Харків
Музей Харківської державної академії дизайну і мистецтв	Харків	м. Харків
Анатомічний музей ХНМУ	Харків	м. Харків
Музей приватних колекцій «Feldman Family Museum»	Харків	м. Харків

Назва	Район	Населений пункт
Музей-майстерня слобідського козацтва	Харків	м. Харків
Харківська пожежно-технічна виставка	Харків	м. Харків
Музей історії Харківського ХВ ВАТ «САН Ін Бев Україна»	Харків	м. Харків
Музей історії ЗАТ «Завод Південкабель»	Харків	м. Харків
Історичний музей життя та творчої спадщини родини Рерихів	Харків	м. Харків
Громадський музей історії кримінально-виконавчої служби Харківської області	Харків	м. Харків
Галерея «Мистецтво Слобожанщини»	Харків	м. Харків
Громадський загальнодоступний музей «Обереги музичної Харківщини»	Харків	м. Харків
Кабінет-музей Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса	Харків	м. Харків
Музей-кімната Г. Хоткевича	Харківський	смт Високий
Люботинський краєзнавчий музей	Харківський	м. Люботин
Музей історії Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва	Харківський	п/в "Комуніст-1"
Музей тваринництва України при Інституті тваринництва УААН	Харківський	смт. Кулиничі
Бабаївський історико-краєзнавчий музей	Харківський	смт. Бабаї
Кулиничівський історико-краєзнавчий музей	Харківський	смт. Кулиничі
Музей історії села Буди	Харківський	смт. Буди
Художньо-меморіальний музей І. Ю. Рєпіна	Чугуївський	м. Чугуїв
Чкалівський історичний музей	Чугуївський	смт. Чкалівське
Кочетоцький музей води	Чугуївський	смт. Кочеток
Кочетоцька картинна галерея	Чугуївський	смт. Кочеток
Перший український музей горілки ЛГЗ «PRIME»	Чугуївський	смт. Малинівка
Шевченківський краєзнавчий музей	Шевченківський	смт. Шевченкове
Ізюмський краєзнавчий музей імені М.В. Сібільова	Ізюмський	м. Ізюм
Музей історії Ізюмської оптики	Ізюмський	м. Ізюм
Музей історії і трудової слави Ізюмського приладобудівного заводу	Ізюмський	м. Ізюм

Додаток Ж. Пам'ятки археології національного значення.

Харків

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Донецьке городище, селища А, Б, В	епоха бронзи, рання залізна доба, скіфська культура, розвинуте середньовіччя, роменська культура, Київська Русь (II тисячоліття — X століття до нашої ери, IX століття до нашої ери — IV століття, X-XIII ст.ст.)		Жовтневий район, на північний схід від станції Карачівка

Богодухівський район

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Городище «Полкова Микитівка» та могильник	рання залізна доба, скіфська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Полкова Микитівка
Городище «Хрущова Микитівка»	рання залізна доба, скіфська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Хрущова Микитівка

Вовчанський район

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Салтівський археологічний комплекс: городище і катакомбний могильник	IX століття до нашої ери — IV століття		с. Верхній Салтів

Зміївський район

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Великогомільшанський археологічний комплекс: городище і курганний могильник	розвинуте середньовіччя, салтівська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Велика Гомільша
Городище «Водяне»	рання залізна доба, скіфська культура, розвинуте середньовіччя, роменська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		між селищами Водяне та Красна Поляна на правому березі р. Уди
Городище «Гайдари»	Київська Русь (IX-XIII ст.ст.)		с. Гайдари
Городище «Коропове»	рання залізна доба, скіфська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Коропове
Городище «Мохнач»	рання залізна доба, скіфська культура, розвинуте середньовіччя, салтівська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Мохнач, на північ від села
Городище та селище «Суха Гомільша»	рання залізна доба, скіфська культура, розвинуте середньовіччя, роменська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Суха Гомільша

Коломацький район

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Городище «Коломак» і могильник	рання залізна доба, скіфська культура (V-III ст.ст. до н. е.)		с.мт Коломак, північно-західна частина
Городище та могильник «Грашківське»	рання залізна доба, скіфська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с.мт Коломак

Краснокутський район

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Городище «Замок»	рання залізна доба, скіфська культура, розвинуте середньовіччя, Київська Русь (IX століття до нашої ери — IV століття, IX-XIII ст.ст.)		с. Городнє, південна околиця

Харківський район

Найменування пам'ятки	Датування	Зображення	Розташування
Курганний могильник	рання залізна доба, скіфська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		м. Люботин, на р. Мерефі біля Люботинських ставків
Городище «Циркуни»	рання залізна доба, скіфська культура (IX століття до нашої ери — IV століття)		с. Циркуни, на південний захід від села

Додаток 3. Оцінка ресурсозабезпеченості регіону.

№	ПРИРОДНІ	Рівень впливу	Оцінка	«Ідеал»	Характеристика ресурсу
	1. Кліматичні	2	3	5	Район з помірно-континентальним кліматом. Характеризується високою амплітудою температури повітря, малою сумою опадів і слабкими вітрами. Середньорічні температури: літня +23,9°C, зимова – 5,5°C. Середньорічна кількість опадів – 468 мм.
	2. Водні				
2.1	море	0	0	0	Немає.
2.2	Внутрішні води	0	0	0	Немає.
2.3	Річки	2	3	5	По території району протікають 5 річок. Найбільші з них – Оріль (16 км в межах району) та Берека.
2.4	Озера	1	2	5	Озеро Сиваш.
2.5	Ставки	2	5	5	На території району 133 ставка. За цільовим призначенням ставставки використовуються переважно комплексно, а також окремо для зрошення і риборозведення.
2.6	Мінеральні води	0	0	0	Немає.
2.8	Лікувальні грязі	0	0	0	Немає.
2.9	Термальні води	0	0	0	Немає.
	3. Рельєф				
3.1	Печери	0	0	0	Немає.
3.2	Гори	2	3	5	На території частково знаходиться НПП «Гомільшанські ліси» з Козачою горою.
3.3	Контрастність рельєфу	0	2	5	Ліса та рівнини.
3.4	Ліси	4	5	5	В ландшафтному відношенні він розташований у лісостеповій зоні. Ліси займають 8177 га.
3.5	Степи	0	0	0	Немає. Рельєф рівнинний, подекуди пересічений балками та ярами.
	4. Природо охоронні тер.				
4.1	Біосферні заповідники	0	0	5	Немає, на території лише ботанічні заказники.
4.2	Природні заповідники	5	5	5	
4.3	Природні парки	4	5	5	Частка Державного національного природного парку «Гомільшанські ліси».
4.4	Заказники	4	5	5	П'ять заказників місцевого значення: Березький,

					Верхньобишкінський, Єфремівський, Парижанський, Орільський ентомологічний заказник.
4.5	Пам'ятки природи	5	5	5	Частка Державного національного парку «Гомільшанські ліси» – 1991га.
4.6	Інші природоохоронні території	0	0	5	Немає.
4.7	Агроландшафти	1	4	5	В обробітку аграрних підприємств знаходиться 82473 га ріллі, у т.ч. в сільгоспідприємств та фермерських господарств - 61828 га та у населення - 20645 га. Основні напрямки виробництва в сільському господарстві: вирощування зернових і технічних культур; вирощування великої рогатої худоби м'ясо-молочного напрямку.
4.8	Біо різноманіття	1	0	5	Немає.
5. АНТРОПОГЕННІ					
5.1.1	Історичні та культурні пам'ятки	5	4	5	У Первомайському районі Харківської області на обліку перебуває 38 пам'яток історії.
5.1.2	Археологічні	2	3	5	У Первомайському районі Харківської області на обліку перебуває 47 пам'яток археології – в основному кургани.
5.1.3	Історична архітектура	4	1	5	У 1869 було побудовано водонапірну вежу (вона була побудована на тому ж місці, де зараз стоїть інша, сучасна).
5.1.4	Музеї	4	1	5	На території лише один музей – Первомайський краєзнавчий музей.
5.1.5	Театри	0	0	0	Немає. Лише будинок культури.
5.1.6	Релігійні центри	0	2	5	В районі діють 8 релігійних громад Української Православної церкви. Храм Ікони Казанської Божої Матері, Свято-Казанський храм.
5.1.7	Монументальні споруди	4	4	5	Велика кількість монументів Другої світової війни, в основному, – Братські могили. Також є монументи російсько-татарської війни – декілька оборонних фортеці.
5.1.8	Сучасна архітектура	2	3	5	Немає. Лише житлові будинки.
5.1.9	Інженерні споруди	0	0	0	Немає.
5.2 Розважальні центри					
5.2.1	Тематичні парки	0	0	0	Немає.

5.2.2	Етноцентри і скансени	0	0	0	Немає.
5.3 Події					
5.3.1	Культурні події	3	1	5	Немає. Лише Палац культури «Хімік».
5.3.2	Спортивні події	0	1	5	Немає. Лише молодіжні секції (футбол, волейбол, ін.) та змагання між собою.
5.4 Промисловість		1	5	5	Завод «ХімПром», Молокозавод, ЕКІРАЗН - Фабрика вікон, ТОВ «Надія», ТОВ Terra, ТОВ «Лихачевский елеватор», Цегельний завод, ТОВ «Рома» - хлібозавод і млин.
5.5 Інфраструктура					
5.5.1	Аеропорти	0	0	0	Немає.
5.5.2	Залізниця	3	2	5	Залізнична станція «Лихвчево».
5.5.3	Автошляхи	5	4	5	Внутрішнє дорожнє сполучення. Автомобільна магістраль – Мерефа-Павлоград.
5.5.4	Морські /річні порти	0	0	0	Немає.
5.5.5	Заклади розміщення	5	1	5	Лише на території м. Первомайськ і лише дві – Готель та Готель привокзальний.
5.5.6	Заклади харчування	5	2	5	Лише на території міста Первомайськ достатня кількість подібних закладів (бари, ресторани, кафе, фаст-фуд).
5.5.7	Маркети, магазини, ринки	4	3	5	Є популярні супер-маркети та багато «лоточних», не великих, магазинів.
5.5.8	Банки, банкомати	3	2	5	Мала кількість банківських установ та терміналів для заняття коштів.
5.5.9	Сфера послуг	5	1	5	Ця галузь слабо розвинута – не орієнтована на туризм. Працює на внутрішнє обслуговування і цього вистачає.
5.5.10	Спеціалізовані заклади розміщення (еко)	3	1	5	У селі Сиваш є рекреаційна зона, з однойменною назвою, на березі озера Сиваш.

Додаток И. Карта-схема розміщення Української оборонної лінії.

Додаток І. Можлива схема розміщення.

- 1 - Головний вхід;
- 2 - Стоянка для машин;
- 3 - Велостоянка;
- 4 - Палаточне містечко;
- 5 - Трибуни для глядачів;
- 6 - Місця "баталій" та змагань;
- 7 - Сцена;
- 8 - Торгівельні ряди;
- 9 - Містечко майстрів;
- 10 - Польва кухня та фуд-корт;
- 11 - Туалет;
- 12 - Смітники.

Додаток Й. Можливий логотип скансену.

